

OOSTVLAAMSCHE ZANTEN.

Mededeelingen van den Bond van Oostvlaamsche Folkloristen.
Maatschappij zonder winstbejag.

TWEEMAANDELIJKSCH TIJDSCHRIFT.

De leden ontvangen de mededeelingen gratis
Jaarlijksche bijdrage voor het lidmaatschap :
15 frank.

Redaktie : F. Van Es,
de Vilanderstr., 71, Aalst.
Postcheekening 2043,98
P. Luyckx, Gent.

Prijs per n^o: 3 fr.
Abonnementsprijs
buitenland : 4 belga's.

De Plattegrondsvormen van zg. « Frankische » Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land.

I. Doel en Wezen van deze Studie.

Met deze bijdrage wordt met het publiceeren der uitkomsten aangevangen van een tusschen 1926 en 1933 ondernomen plaatselijk onderzoek naar de typen van Vlaamsche boerenhuizen en bedrijfsgebouwen.

In deze reeks van jaren mocht het mij gelukken meer dan voldoende materiaal te verzamelen om tot het samenstellen van een breed opgezette en gedetailleerde studie over te gaan en aan het oordeel van de belangstellenden te onderwerpen.

Dit opstel, dat in de eerste plaats de studie van de z. g. Frankische bouwtypen beoogt, kan er als het eerste deel van worden beschouwd.

Daar we echter de mogelijkheid inzien van eenige kritiek, aangezien we ter staving onzer bevestiging meer dan eens er toe verplicht zijn geweest deze studie uit te breiden door zekere gebieden te betreden en argumenten aan te halen, die, naar men terecht zou kunnen veronderstellen, eigenlijk niet in verband staan met het verwachte " Volkskundige ... zal een korte inleiding hierbij niet ongewenscht zijn.

De reden van het opzettelijk "uitbreiden" van deze bijdrage over het boerenhuis als bedrijfstype, vindt vooreerst haar oorzaak in het feit zelf, dat te veel niet te verantwoorden beweringen in verschillende studiën voorkomen, die aanleiding geven tot steeds meer aangroeiende verwarring en die dan ook elk pogen om dit belangrijk probleem eens voor goed en grondig uit te diepen, steeds in den weg blijven staan.

De studie van het boerenhuis is nog altijd een slachtoffer van verouderde concepties, van varieerende verklaringen, van lichtzinnige toeschrijvingen, die ons over de cultuurhistorische waarde en de beteekenis ervan, verkeerd inlichten. Want bij het samenvatten van vele litteraire beschouwingen met betrekking tot het boerenhuis, blijkt het maar al te duidelijk hoe moeilijk al deze vernuftige theorieën tot één geheel kunnen herleid worden. Ook staan zij meer dan eens lijnrecht tegenover elkaar.

De oorzaak hiervan is niet moeilijk te vinden. *Het Vlaamsche boerenhuis is eigenlijk nooit het voorwerp van een nauwgezet en methodisch onderzoek geweest.* Historici, volkskundigen, geografen, bouwkundigen en anderen, die zich met tal van dergelijke vraagstukken hebben onledig gehouden, hebben daarover telkens een al te zelfstandige meening uitgesproken, elk in verband met zijne wetenschappelijke richting.

In den laatsten tijd echter is de belangstelling voor het boerenhuis van ten onzent, vooral bij sommige folkloristen, merkkelijk gestegen. Doch houden dezen er een heel andere methode van onderzoek op na. Gansch onafhankelijk van de eertijds aangewende methodes, werd door een systematisch onderzoek het "hoe en het waarom" geleidelijk ter plaatse zelf opgelost, zoodat de ware ontstaansmogelijkheden van de nochtans lang voor raadselachtig gewaande planinrichting van de grondtypen welke, naar we weten, aanzienlijke verschillen vertoonen, in een beter daglicht konden worden gesteld.

Bij dit langdurig onderzoek hechtte men hoegenaamd geen rechtstreeksch belang meer aan pittoreske verschijnselen of dergelijke, die zóó vaak misleidend waren geweest en waaruit nochtans, naar werd voorgesteld, nog zeer sterk de traditie sprak, die bij elke studie hoofdzaak was.

Thans stelde men in de eerste plaats veeleer belang in geographische, economische en sociale toestanden. in de psychologie van den plattelander en vooral in de détailstudie van de plattelandsche volksarchitectuur. Daarna slechts zou men zich om de historische herkomst van bepaalde huisvormen bekommeren om te trachten, zoo mogelijk, de redenen van hun plattegrondverscheidenheid te achterhalen. Dit had dan ook voor gevolg, dat meer dan één der vroeger voor gangbaar beschouwde theorieën deerlijk in het gedrang gebracht werd en dat, naarmate het onderzoek in uitbreiding toenam, de twijfel nopens sommige theorieën zich volkomen wettigde.

*
* *

Daar op het platteland de bouwtrant het oorspronkelijkst, het zuiverst aangetroffen wordt, waren vooral historici en ethnografen hierdoor steeds geneigd geweest daarin de magisch-voortwerkende kracht van een recept of stamformule te zien. Deze meening was in het laatste van de 19^e eeuw nagenoeg algemeen gedeeld door verschillende Europeesche vorschers : historici, ethnografen en geografen o.a. Hunziken, Meitzen, Rhamm, Bancalari, de Foville, Flach, Montelius, Henning, Hebne, Stephani, Mielke, e. a.

Voor hen bleek het boerenhuis een dankbaar onderwerp voor hun onderzoekingen te zijn, o. m. een hulpmiddel tot het vaststellen van oude stamgrenzen, daar er verband zou bestaan hebben tusschen volksstam en huisvorm.

Ieder min of meer gegroepeerd bouwverschijnsel werd zoowat beschouwd als een element, dat bijna van oudsher af opzettelijk gewild en voortgezet in eere werd gehouden en, dank zij den behoudsgezinden geest van den plattelander, schier ongerept of duidelijk herkenbaar tot heden toe krachtig zou zijn blijven voortbestaan. Deze bouwvormen bleken zoowat de oprechte weerspiegeling te zijn van het karakter en de zeden en de gehechtheid van een volksgroep aan zijn verleden.

Doch wat op dat gebied in het buitenland, in meer conservatief gebleven gebieden vastgesteld werd, heeft men met wat er ten onzent ontdekt is kunnen worden zonder meer

willen vereenzelvigen. Uit de vele gegevens, die we hebben verzameld met betrekking tot het Vlaamsche boerenhuis, bleek het onweerlegbaar hoeveel de buitenlandsche litteratuur over het boerenhuis, evenals over de plaatselijke verordeningen en gebruiken van aldaar, invloed uitgeoefend heeft op onderzoekers van ten onzent en de oorzaak is geweest van al hun te voortvarend genomen besluiten.

Trouwens het onderzoek was hier slechts sedert kort begonnen of nauwelijks het eerste stadium van zoeken en tasten ingetreden, of tal van gewaagde veronderstellingen werden reeds voor bruikbaar materiaal beschouwd, gangbaar gemaakt en herhaaldelijk nageschreven.

Eigenlijk verwaarloosde men met gewichtige factoren rekening te houden, b. v. de gesteldheid van den bodem (relief, grondsoorten, enz.), die beslist den allergrootsten invloed op de planindeeling van de bedrijfsgebouwen uitgeoefend heeft, en dus ook de gestalte van het huistype daarmede in rechtstreeksche verband te brengen. Want bij het onderzoek bleek het volkomen juist te zijn, dat, voor de bepaling van de cultuurvormen of de cultuur-historische waarde van het boerenhuis en het bedrijfsgebouw, we precies deze geographische factoren voortdurend in het oog dienden te houden.

Indien nu de geographische verspreiding van een bepaald bouwtype door natuurlijke grenzen afgebakend wordt, dan hoeven we in de eerste plaats dit verschijnsel dan ook niet meer cultuur-historisch te gaan onderzoeken, maar wel cultuur-geographisch. Er is een groot verschil tusschen beide aanleidingsoorzaken.

Wat nu de vormverscheidenheid van het hedendaagsche boerenhuis betreft, deze is eigenlijk niet zoo oer-oorspronkelijk als men verondersteld heeft. Het boerenhuis over 't algemeen is eigenlijk een produkt, dat aanvankelijk in vorm als in planindeeling niet bedoeld kon geweest zijn, zooals wij het nu kennen. Trouwens het is nooit als een eindoplossing te beschouwen geweest, noch in proportie, noch in planindeeling, maar wel en slechts als een tijdelijke bouwoplossing, die steeds sprongsgewijze verandering door uitbreiding,

ondergaan heeft. Alleen de techniek is aan de traditie gebonden gebleven, maar het boerenhuis evolueerde, groeide steeds mee alnaar de grootere gewichtigheid van het bedrijf. Het "type" is dan ook moeilijk te bepalen, dit tengevolge van de individueele gezinseischen, die ieder gebouw tot een eigen individueel geval hebben gevormd, zoodat men tenslotte voor ieder bedrijfsgebouw van een ander type zou kunnen spreken (1).

Ook blijkt het zeer gewaagd om op eene kleine landoppervlakte zooals b. v. Vlaanderen, nog de resten van historisch-ethnographische volkstypen van elkaar te willen onderscheiden. We weten immers dat de differentieering der stamtypen reeds sedert de XIe eeuw ongeveer geëindigd moet zijn.

Daar zijn ook de landverhuizingen geweest, niet alleen uit andere gewesten naar Vlaanderen van Frankische, Friesche en Saksische volksstammen, maar later uit Vlaanderen naar Engeland, naar Duitschland, enz. (2). Dit alles moet ten slotte een grootere eenheid in de samensmelting van volkstypen veroorzaakt hebben en een gelijkvormigheid van levenswijze, met als gevolg een algemeene beschaving.

Verder hadden wij bij dergelijk onderzoek ook met de klasse of stand van het individu op het platteland rekening te houden. Er was een onderscheid te maken tusschen groote landbouwondernemers en de daglooners, landarbeiders en kleine boeren met kleine bezittingen. Dit mochten wij niet onverlet laten, aangezien Vlaanderen zoowat het land van de kleine eigendommen is geworden, tengevolge van een voortdurende verbrokkeling door het overervingsstelsel der groote eigendommen van vroeger, waarvan heden weinig sporen meer overgebleven zijn.

Tengevolge van deze langzame verbrokkeling van den grond, van de steeds meer en meer aangroeiende bevolking, de verscheidenheid van landbebouwen en de verscheidenheid van grondsoorten, de agrarische ontwikkeling, enz., ontstond dan meteen de verscheidenheid van het bedrijfsgebouw. Gedaantevorming en plattegrondindeeling wijzen

onmiddellijk op sociaal-economische toestanden. De mindere of meerdere belangrijkheid van het bouwtype is hiervan het bewijs.

*
* *

Naar gelang den gang van het onderzoek ter plaatse vorderde, kwamen heel wat verrassingen onvoorziene vraagstukken opduiken. Steeds duidelijker bleek het, dat niet enkel van zuiver historisch standpunt, maar in 't bijzonder van aardrijkskundig standpunt uit het onderzoek diende gedaan te worden, wilden wij de wordingsgeschiedenis van de verschillende plattelandsche behuizingen verklaren.

Vele verklaringen door verschillende vorschers van ten onzent geformuleerd op huishistorisch domein, zijn onjuist en dus moesten deze traditioneel geworden opvattingen grondig worden herzien. Een groot procent van deze volkplantingstheorieën, in verband gebracht met den hoevenbouw, zijn slechts nog met zeker wantrouwen te beschouwen.

Kon men met volkomen zekerheid aan het boerenhuis van een bepaald type een historische benaming toekennen, of aantoonen, dat het een produkt is, waarin men nog de eigenschappen van bepaalde oude volksgroepen kan terugvinden uit de Proto-historische, Romeinsche of na-Romeinsche tijdvakken, dus van Keltische, Frankische, Friesche of Saksische stammen, die ieder in den bouw ervan, als het ware, naar de volmaking eener eigen opgevatte architectuur zouden gestreefd hebben, — architectuur in engeren zin als iets meer bedoeld dan een gewoon omvattende beschutting voor den bewoner en zijn goed, — dan zouden wij al dadelijk begrijpen van welk een gewichtig hulpmateriaal deze verscheidenheid der huisbouwvormen voor de studie van de plattelandsche beschavingsgeschiedenis zou te beteekenen hebben.

M. Van der Kloot Meyburg deelt in zijn inleidend woord over het Nederlandsch boerenhuis ons zijn meening mee nopens de beteekenis en de historische ontstaansoorzaken van de karakteristieke huisvormen van aldaar :

“ Om deze tak onzer landelijke bouwkunst in zijn verscheidenheid en belangwekkende uitingen te leeren kennen,

begrijpen en waardeeren dient niet alleen het boerenhuis in zijn oudste, thans bekende vormen te worden beschouwd, doch ook moet worden nagegaan welke invloeden zich bij het ontstaan en ontwikkeling daarvan hebben doen gelden ; want daardoor kan veel worden aangemerkt. In de eerste plaats heeft de aard en karakter van het volk zijn stempel op het woonhuis gedrukt. De verschillende stammen, die eertijds ons land bewoonden, hadden ieder hun eigen bouwwijze, die voor een groot deel tot heden bewaard gebleven, wel is waar niet geheel ongeschonden, doch voldoende om een denkbeeld omtrent den oorspronkelijken toestand mogelijk te maken. „ (3)

Doch van het oogenblik, dat wij bij den geograaf op inlichtingen uitgaan, valt het ons op, hoe weinig dergelijke verklaringen nog van hun waarde behouden. Brunhes geeft ons o. a. over de karakteristieken verscheidenheid van het Fransche plattelandsche huis het volgende staaltje te lezen :

“ Il y a des maisons blanches, des maisons roses, des maisons rouges, des maisons brunes, des maisons noires . . . Il y a des maisons qui ne sont que des grottes et d'autres qui ne sont que des huttes.

Il y a des maisons qui ne sont presque qu'un fenil et d'autres qui ne sont qu'une étable, et d'autres qui ne sont qu'une cave faite pour s'emplir de tonneaux . . . Il y a des maisons composées de plusieurs bâtimens spécialisés, tantôt disposées autour d'une cour fermée, espèces de châteaux forts ruraux (Flandre), tantôt donnant sur une cour ouverte avec un bâtiment pour chaque fonction, de la ferme (grands domaines du Limousin). A ce type de la ferme carrée s'oppose le plan en file droite, tous les bâtimens étant accolés les uns aux autres (Carcasses). Ailleurs la maison concentre en elle, sous un seul grand toit, tous les organes de l'exploitation (Châlet montagnard) qui est celui des Vosges ou du Pays Basque ou des Alpes. „

... Bref la France est peut-être le territoire fait de pays variés ou l'habillement de la maison est le plus bigarré ; en chaque région l'habitation paysanne a sa robe à elle et ses accessoires à elle. La France est la terre aux cent *types* de maisons. „ (4)

Stellen wij daar nu tegenover een korte maar kategorieke verklaring van Van Gennep, dan brengen deze *honderd huistypen*, waarover Brunhes gewag maakt, ons eenigszins in verlegenheid :

“ On sait que la France a été peuplée successivement par de nombreuses populations d’origines diverses ; chacune d’elles possédait son type propre de maison et a persisté à construire jusque de nos jours selon la norme traditionnelle. „(5)

Men begrijpt hier al dadelijk het wantrouwen, dat we ten slotte tegenover dergelijke verklaringen moesten koesteren. Door deze eenvoudige voorbeelden zal men reeds opgemerkt hebben, dat er niet zonder redenen iets grondigs herzien moest worden of opnieuw bewerkt.

Vóór enkele jaren zou men er ook niet durven aan denken hebben, om de met zooveel overtuiging als met geestdrift opgebouwde stelling van E. H. Claerhout tegen te spreken of om te werken, stellingen welke over de geschiedkundige herkomst handelen van een aantal Vlaamsche huistypen, die naar zijn meening tot een voorhistorische, Romeinsche, Frankische of Friesche bevolking behoord hadden en bijgevolg in rechte lijn tot deze geschiedkundige tijdperken konden teruggebracht worden.

Vooralsnog zijn nog steeds voor gangbaar beschouwde stelling over een paar bouwtypen uit Friesland, naar onze zee-kuststreek overgebracht als de ons bekende “ bergschuur „ en de z. g. “ Friesche hofstede „, waarmede hij, met behulp van een paar hulpwetenschappen (o. a. dialectologie), een Friesche inslag langsheen onze kuststreek wilde aantoonen(6). Over deze z.g. Friesche hoeven heeft abbé Claerhout in menig akademische zitting en in verschillende studiën, die van zijn hand verschenen in een of ander “ Bulletin Scientifique „, gehandeld en herhaaldelijk de waarde voor de geschiedenis van deze gebouwen aangetoond en op krachtdadige wijze voor hun verder behoud gepleit. (7)

Ten onzent ontdekte hij eveneens en wel naast het z. g. voorhistorische bouwtype, het Frankische, en aarzelde dan ook niet om Saksische bouwelementen en andere verschijnselen in den versten hoek van West-Vlaanderen op te sporen,

dit natuurlijk in verband met geschiedkundige gegevens o.a. over de Saksische volkerenimmigratie, welke zich vooral langs de kuststreek zou voorgedaan hebben.

Om zijne opzoekingen te vergemakkelijken besloot hij, wat hij immers zelf verklaarde, zich lid te maken van het " Verein für Niederdeutsche Sprachforschung „ om in het stamland der " Sassen „ de eigenssassensche beschaving te leeren kennen en om alzoo te pogen het spoor ervan op onzen bodem terug te vinden (8).

Om ons hier verder van de wijze van vorschen en de romantische sentimentaliteit, welke sommige onderzoekers bezielde, te overtuigen, willen wij deze inleidende bespreking sluiten met een ander, zeer typisch citaat :

Dr. E. Seelmann, bibliothecaris der Hoogeschool van Bonn, ging in 't jaar 1893 op zoek naar " Sassen „ in de Ardennen. Diep in het Walenland, te Florenville, ver van alle groote beschavingen, zou hij zijn onderzoek aanvangen over : " ZIJN DE WALEN KELTEN OF GERMANEN ? „ (9)

Hij neemt daar zijn intrek bij lieden, waar hij den eersten nacht doorbrengt, en wacht ongeduldig op het aanbreken van den dag.

" Het oogeblik was gekomen, „ schrijft hij, " dat ik den eersten echten Waal in den klaren dag zou aanschouwen. Met de ontroering van 'nen knaap, die voor den eersten keer 'nen leeuw zal zien ; met den ernstigen blik van 'nen bevelhebber, die het slagveld doorpeilt, opende ik het raam. „ Op straat ontdekte hij stoeiende Nedersassensche, landelijke kinderen, met helderblond haar, zuiver blauwe oogen en platte neuzen. Hij meende te droomen. Zijn hart klopte van aandoening en zijn hoofd dwarrelde van tegenstrijdige gedachten. Die kleine knapen losten hem het raadsel op en vertoonden een Nederduitsche, voorbeeldige Sassensche geaardheid . . .

Wat later vroeg hij den weg aan een vrouw : " Ik bezag ze met aandoening, mijn wimpers trilden. Zal ik de reden verzwijgen ? Het waren de blauwe, eenvoudige oogen mijner afgestorven moeder : het waren dezelfde gemoedelijke,

neder-Sassensche gelaatstrekken die ik aanschouwde ; het was de gelijke, rustige stems slag, het waren dezelfde neder-sassensche klanken, die ik als klankenvorscher uit de Waalsche sprake kon vernemen . . . „

*
* *

Hoeven we hier nog langer op het belang te wijzen of nadruk te leggen op de volkskundige waarde van het boerenhuis en de noodzakelijkheid van het op touw zetten van een degelijk opgevatte studie voor oogen te leggen ?

Dr. Pessler heeft het ons heel duidelijk en met korte woorden gezegd :

“ Das Haus steht innerhalb der sachlichen Kultur hinsichtlich seiner Grösze an zweiter Stelle, hinsichtlich seiner Bedeutung aber nimmt es, wie mir scheinen möchte, den ersten Platz ein. Namentlich das bäuerliche Haus ist in seiner Entstehung und Ausgestaltung so stark mit Wirtschaft, Bodenschätzen, Klima, Volkstamm, Lebenshaltung und Kulturströmung verbunden, auszerdem derartig mit dem gesamten Leben der Familie, zahllosen Gebräuchen und Anschauungen verwachsen, dass es fast als ein Mittelpunkt gelten kann, von dem aus Linien zu allen anderen volkskundlichen Gebieten hinüberleiten. Kein Wunder, dass seit einem halben Jahrhundert Angehörige der verschiedensten Wissenschaften den volkstümlichen Wohnbau nach Wesen, Ursprung, Entwicklung und Verbreitung mit lebhafter Anteilnahme verfolgt haben (10). „

Niettegenstaande deze beteekenisvolle uiteenzetting ons door Dr. Pessler gegeven, mag toch ook niet de techniek van het getimmerd of gebouwd boerenhuis uit het oog verloren of verwaarloosd worden. Het is zelfs van een allereerste noodzakelijkheid de samenstelling van de verschillende bouwopvattingen van de landelijke volksarchitectuur te ontleden, de bewerking, de grondstoffen, de gereedschappen nauwkeurig aan te halen en aan te teekenen, met daarbij hun eigenaardige termen. Het loont waarachtig de moeite na te gaan, hoe men er eigenlijk toe gekomen is, om met primitieve middelen een houten schuiloord stevig te maken en daarbij

te bestendigen tegen al te vroegtijdige sleet door allerlei vernuftige technische uitvindingen, eeuwen geleden uitgedacht, en uit de traditie gegroeid, en die nu nog steeds voor onverbeterlijke technische oplossingen beschouwd worden. Hoe zuiver rationeel de samenstelling eener hout-constructie ook opgelost is, toch moeten we tevens de schoonheid ervan en de doelmatige vormen van ieder constructief onderdeel vaststellen. De primitieve vindingrijkheid van zekere vaklui als de huistimmerlieden, leemers en stroodekkers heeft nog niet uitgediend. Het gebrek van versieringfiorituren, die we zonderling genoeg ten onzent zelden opmerken, levert nochtans geen zins het bewijs om het huis hierdoor voor een gewone schuilplaats zonder meer te beschouwen. Wij zijn het dan ook met Lehmann niet volkomen eens, wanneer hij in het Deutsche boerenhuis slechts het schuiloord ziet, of het nut van het bestudeeren van de eigenaardige technische samenstelling ervan blijkbaar niet waardeert, waar hij zegt :

“ La maison paysanne en Allemagne est, comme toute maison paysanne d'abord un abri, c'est-à-dire une construction appropriée aux exigences naturelles du climat et de l'économie paysanne. Ainsi conçue, elle ne présenterait aucun caractère d'art populaire proprement dit, car l'art populaire dépasse l'utilitaire et reflète le sentiment artistique du peuple.

... On arrivera donc à déceler dans la maison paysanne des manifestations traditionnelles du sentiment artistique; non certes dans le plan, pas plus que dans la maison paysanne, abri et expression de nécessité économique, mais bien dans la maison paysanne en tant qu'elle trahit la satisfaction qu'a son possesseur à la voir parée et décorée. „ (11)

Prof. Kunzins is echter van een heel andere meening. Hij schenkt wel een bijzonder aandacht aan de volksarchitectuur :

“ Laisant de côté le point de vue historique, je me bornerai à envisager la question de l'architecture, car il me semble que l'architecture populaire est, parmi les arts nationaux, un des plus expressifs et des plus révélateurs, même s'il est encore dans son enfance, car en façonnant l'espace et en donnant une forme aux masses par les travaux d'architec-

ture, un peuple pose des fondements sur lesquels reposeront et se détacheront toutes les autres branches des arts appliqués „ (12).

L. Urabayen levert ons nog een ander afdoend bewijs, dat het niet volstaat beschrijvingen te leveren van huisinrichting en dies meer, maar dat ook de constructieve elementen als b.v. het dak, eveneens hun belang hebben voor een volkskundige studie. Met geestdrift spreekt hij dan ook over zekere oude dakvormen uit Navarre en de schilderachtigheid van hun uitzicht :

“ ... Les modèles de toits à quatre versants sont peu nombreux, bien qu'il y ait peu de villages ou l'on n'en puisse compter. Et cependant ces maisons, avec leur toiture à quatre pans en pointe de diamant, représentent la fine fleur du style populaire qui, dans cette construction, cherche à montrer d'ordinaire et avec orgueil tout ce dont il est capable. „ (13).

Wij zijn aldus tot de overtuiging gekomen, dat bij de studie van het boerenhuis volledigheid strikt vereischt wordt, en, dat in de mate van het mogelijke, geen aandacht genoeg kan geschonken worden aan tal van bijzonderheden, ook op gevaar af van nu en dan eens buiten het voorgenomen volkskundig domein verzeild te geraken.

Het hoofddoel, waarnaar bij den aanvang van het plaatselijk onderzoek gestreefd werd, was een diepgaande gedetailleerde volkskundige studie over het boerenhuis samen te stellen (14).

Wij stelden ons voor methodisch na te gaan :

1^e Welke hoeventypen er in onze streek voorkomen. De juiste identificeering ervan en waar zij voorkomen.

2^e Volgens welke overlevering totnogtoe gebouwd werd.

3^e De verschillende boerderijtypen en hun geographische verspreiding op kaarten aanbrengen, evenals de karakteristieke verscheidenheid van de huisinrichtingen (woon- en slaapkamers, stal- en schuurinrichting, enz.)

4^e De reden dier bouwverscheidenheid uit te maken

(Economische en geographische invloeden. Levenswijze van den plattelander. Kloosteruitbatingen en zoo mogelijk historische oorzaken.)

5^e Hoe over 't algemeen deze gebouwen (huis, stal, schuur en andere bijgebouwen) technisch samengesteld zijn. (Regionale en lokale bouwscholen). Hout en steenbouw. Hun aesthetisch uitzicht. Beschermingsmiddelen. Decoratieve elementen. Technische volkstermen. Bouwgebruiken (leggen van den "eersten steen", het "meien", het "inbranden", enz.) Binnen- en buitenversieringen, enz.

6^e Verder zou men belang stellen in zekere rudimentaire vaklieden als de timmerlieden, de leemers, de stroodekkers, de boomzagers, enz. (15).

Onze studie, aangepast aan de geografische methode in de volkskunde, is onderverdeeld als volgt :

1^e deel : *Bouwtypen*: De plattegrondsvormen : De z. g. Frankische hoeven.

De geografische verspreiding van :

1. het langgeveltype ;
2. de hoeve in verspreide orde ;
3. de hoeve in aangesloten orde.

2^d deel : De geografische verspreiding van de z. g. Friesche en de Saksische hoeven.

3^e deel : Huis en bedrijfsinrichtingen in het Vlaamsche land (Huis en bedrijfsbenoedigheden. De psychologie van den plattelander. Volksgebruiken in verband met de woning).

4^e deel : Techniek. De volkshoutbouw en de technische samenstelling ervan. Vaklieden. Volksdecoratieve kunst.

* * *

II. Het langgeveltype.

Wanneer wij de huidige vormen van plattelandsche hoevengebouwen oppervlakkig beschouwen, dan treffen ons tal van plaatselijke bouwwijzen en vormen, die wij soms binnen net afgeteckende grenzen aantreffen.

Bij een nader onderzoek vertoonen zij echter met elkaar een zoodanige overeenkomst, dat het ten slotte niet moeilijk valt om het ontstaan van deze grondtypen uit éénzelfde bouwtype te bewijzen.

Dit bouwtype, dat, naar ons bescheiden meening, tot-nogtoe de kern of het vertrekpunt uitgemaakt heeft en blijft uitmaken van deze verschillende huisvormen, is het gewoon " langhuis „ of " langgeveltype „.

Met " langhuis „ of " langgeveltype „ wordt bedoeld een gebouw, waarvan de bestanddeelen, woning, stal en schuur naast elkaar aanliggend gebouwd zijn en onder een rechtlopend dak liggen.

Door hun uitwendigen aanblik treffen ons al gauw de Westelijk-Vlaamsche langhuizen. De vrije ordening van venster en deur in het gevelvlak der woning en het aanwenden van felle, bij voorkeur groene kleur, die zoo mooi aansluit met het wit, het okergeel of het baksteenrood der gevels, maken ieder dezer woningen tot een schilderachtig geheel.

In het oostelijk gebied daarentegen, namelijk in de Kempen, hebben deze woningen, vergeleken bij deze van het Meetjesland en Waasland, een meer sober voorkomen. Nergens ten lande ontmoet men koketter, harmonieuser samenstelling dan in beide laatsgenoemde gewesten. Hier heerscht waarlijk een gevoel van innigheid, hier had men open oog voor schilderachtigheid. Voor zoover ons bekend, vonden wij nergens daarvan een weerga.

Eveneens opvallend zijn deze gewone bedrijfsgebouwen in Zuid-Limburg, vooral de uit hout en klei samengestelde. Menigmaal zien we het geraamte zwart geverfd en de vakken met kalk bestreken. Deze witzwarte kleurzin vormt een zeer scherpe tegenstelling met de naturomgeving.

Het langgeveltype wordt niet alleen in de Kempen aangetroffen naar werd beweerd, maar overgansch het Vlaamsche gebied. Zoowel in de Kleistreek dus, als in de Zandstreek en in het zware Polderland, komt het type voor, hetzij regelmatig verspreid, soms groepsgewijze of evenwijdig naast elkaar bij de baan liggend, eenzaam gelegen ofwel in de

nabijheid van hoeven, welke een gansch ander plattegrond-indeeling vertoonen. Langsheen de kuststreek, in de Polders en ook wel eens in het binnenland, bereiken zij soms buitengewone lengten (50-60 tot 90 meter). Ook in het Walenland mocht ik soms dergelijke gebouwen van groote afmetingen aantreffen (Namen en in het Land van Herve).

Wij onderscheiden drie vaste vormen of groepen van langgeveltypen als gewoon bedrijfsgebouw ingericht :

- a) De Kempische langgevel.
- b) de Brabantsche en Oostlimburgsche langgevel.
- c) De Westelijk-Vlaamsche langgevel.

Deze systemen zijn in 6 groepen te onderscheiden n. l. :

1) Langwoonst (" Kortwoonst „ z. g. " Koehouderswoonst „) Woning gewoonlijk met een klein gebouwtje op een der sluitgevels en onder lessenaarsdakje. Uitgaande van deze gewone dienstruimten heeft geleidelijke uitbreiding plaats.

2) Huis met stalling (met of zonder losse schuur).

3) Huis met schuur (met of zonder losse stalling).

4) Huis met stal en schuur of huis met schuur en stal.

5) Huis, waarnaast links (of rechts) de stalling op een der zijgevels aangebracht is. Aan den overblijvenden gevel paalt de schuur.

6) De meer uitgebreide langgevel (Huis, kamers, stal, schuur, wagenberg, verschillende andere dienstruimten).

KARAKTERISTIEKEN.

a) *Bij het Kempisch langgeveltype* (het z. g. " Boerenhuis „) : De stalling paalt vlak aan de keuken. Dikwijls volgt daarop de schuur, al ligt deze veelal los. Toegang wordt verschaft van de keuken tot de stalling en de schuur zonder hierom de woning te moeten verlaten.

b) *Bij het Brabantsch langgeveltype* (vooral westelijk gebied). Opvallend zijn hier de genomen voorzorgen om de stalling zooveel mogelijk van de keuken af te zonderen door een portaal of tusschengangetje. Nochtans vinden wij de

stalling dikwijls bij de slaapkamer gelegen, vanwaar de dieren kunnen bereikt worden.

c) *Bij het Westelijk-Vlaamsch langgeveltype* : Veelal ligt hier de stalling naast de keuken. Echter kan er van binnenshuis geen toegang meer tot deze dienstruimte verschaft worden. Ook is de schuur slechts langs deur- of poortopening aan den voorgevel aangebracht, te betreden.

De eerste vorm (a) is overheerschend in de Kempenstreek. Hij komt ook voor in het land van Dendermonde (Oostelijk gebied), in het noordelijk gedeelte der provincie Brabant (Hageland) en af en toe in het Haspengouwsche.

De tweede vorm (b) is overheerschend in de provincie Brabant en in het Oosten van Limburg, waar het gemengd is met den Kempischen. Dit type kan als de overgangsvorm tusschen de Kempische en de Westelijk-Vlaamsche langhuizen beschouwd worden.

De derde vorm (c) is overheerschend in Westelijk-Vlaanderen en Zeeland. Het is een meer gemoderniseerd type.

Het langhuis is, over het algemeen uiterst zelden van een verdieping voorzien. De slaapvertrekken liggen gewoonlijk vlak bij de ruime kenkenkamer, dus op het gelijkvloers, ofwel boven een keldering (vout- of gewelfkamer).

De uitbreidingsfasen bij het Kempisch boerenhuis zijn in de richting van de breedte of van de lengte gevarieerd, terwijl bij de overige de uitbreiding aan de twee smalle geveluiteinden gebeurde. In het Meetjesland en in het Waasland gebruikt men nog ter uitbreiding houten geraamten met berd "afgezet „ en stroo voor het dak, terwijl in de Kempen nog veelal stroowanden worden aangewend. Deze bijgebouwen zijn in de as-lijn van het bestaande langhuis aangepast en van gelijke doorsnede.

Bij de meeste huizen van daglooners en veldarbeiders, doet zulk een gebouwtje veelal dienst als stal, een schamel stalleken voor koe, schaap of geit. Dergelijke kleine aanbouwen veelal onder lessenaardak, komen zoowat overal voor.

Door middel van talrijke voorbeelden kan worden aan-

getoond, hoe van het eenvoudig langhuis langzamerhand het ons bekende langhuis gegroeid is. Het Kempenland vooral levert ons hiervoor een voldoende aantal voorbeelden. Echter van het oogenblik, dat een nieuw bijgebouw haaks op den langgevel aangebracht wordt, heeft de benaming langhuis uitgediend.

Hier wordt de gesloten hoeve voorbereid. (16).

Het Kempisch langgeveltype zou, naar Martin Scheiwstahl beweert, de voorkeur verdienen op de historisch " Frankische „ benaming.

Het z.g. Frankisch boerenhuis, is, naar schrijver beweert, over een groot gedeelte van het land verspreid, met uitzondering van het Luikerland en de Ardennen. Alnaar gelang de landstreek varieert dit type in de wijze van de schikking van stal en schuur; ook karakteriseert het zich vooral door de afwezigheid van verdieping.

Volgens schrijver zou vooral het Kempische boerenhuis de benaming " Frankisch „ verdienen, daar het een der meest ongerept gebleven huistypen blijkt te zijn afkomstig uit deze historische periode.

" .. La ferme belge qui a évidemment gardé le mieux les traditions anciennes, celle qui, plus peut-être que n'importe quelle ferme de la Campine, telle qu'elle se trouve notamment aux environs d'Anvers et de Moll, et que nous connaissons déjà par les gravures de Jérôme Cock „ (17).

Ook Lyna schrijft het Kempisch huistype een zeer hoogen ouderdom toe: " Zoo hoog is hun ouderdom, dat men onwillekeurig denkt in hen de overblijfselen te ontdekken der Frankische woning, want de indeeling hunner interieurs schijnt voorgeschreven te zijn door de noodwendigheden eener landelijke bevolking. Anderzijds stemt het verspreidingsgebied der Kempische hoeven, dat de Mosaansche vallei volgt en ten Zuiden de boorden van den Demer bereikt, volkomen overeen met het gebied der eerste Salische nederzetting. Maar waar zullen we de bewijzen van zulke broze hypothesis vinden? (18).

Maar in de Ardennen ontdekte Schweistahl eveneens

het langgevelig huistype : “ . . . Si le type Aleman, avec son escalier presque monumental, se rencontre très fréquemment dans le Luxembourg, la plupart des maisons y sont pourtant du type franc, comprenant sous un seul toit l’habitation et l’étable, ainsi que la grange „ (19)

Het langgeveltype heeft zooals we straks zullen zien, zich over alle kunstmatige grenzen heen verspreid.

Voor zoover de bevindingen van de Foville, over het Fransch huistype voltooid zijn, heeft M. Schweistahl hieruit kunnen uitmaken, dat dit z. g. Frankisch huistype ook in gansch Noord-Frankrijk overheerschend voorkomt :

“ . . . Pour tout le Nord, le type franc domine : dans l’Artois, le Cambrais, la Picardie, le Boulogne, la maison rurale ressemble étonnamment à celle des Flandres belges ; elle est généralement bi-cellulaire (le fournil est généralement isolé) „ (20)

Het groote werk van de Foville is, jammer genoeg, niet voltooid. Het bevat nog groote leemten : vele gebieden van Frankrijk zijn *onvoldoende bezocht* geweest. Het is dan slechts gedeeltelijk mogelijk de verspreiding van de verschillende huisvormen van aldaar geographisch na te gaan. Nochtans met wat er naderhand, en ter aanvulling over dit belangrijk onderwerp verschenen is, kan men besluiten, dat heel Frankrijk nog steeds onder den invloed van het “ bi-cellulaire „ huistype staat.

Demangeon heeft in zijn “ Essai de classification des principaux types „ (21) het langgeveltype, echter nu onder de benaming “ maison élémentaire „ gerangschikt. Een benaming “ Frankisch „ komt nergens voor.

Het grondplan van het langhuis, waarvan enkele schema’s in den tekst van zijn belangrijke studie gevoegd zijn, zijn van tweeërlei soorten : de eene, waarvan de binnenruimten (stal en schuur) door middel van volle muren van elkaar zijn afgezonderd, de andere soort huizing, waarvan de woning en de stalling enkel door een schutsel of een halfschutsel afgescheiden zijn. Ook daar zelfs, waar later muren deze schutsels hebben vervangen, verkrijgt men dikwijls nog

van binnenshuis toegang tot de stalling. Bij de meer gemoder-niseerde bouwtypen liggen de deuren van iedere ruimte in de langgevelzijde. Deze karakteristieke verschijnselen zijn identiek dezelfde als van de ons bekende en gewone Kempisch-Vlaamsche bouwwijzen. Alleen is de stalwoning (zooals ik zelf heb kunnen nagaan) in Bretanje primitiever opgevat dan deze van de Kempen. Doch moeten de oudste en meest archaïeke voorbeelden nochtans in de " Haute Savoie „ gezocht worden :

" In dieser Stallwohnung nun haust der Mensch und als unmittelbarer Raumgenosse und Nachbar das Vieh, nur durch einen schmalen Abzugkanal für die Jauche von ein-ander getrennt „, zegt Haberland (22).

Op deze woning gelijkend, doch minder schraal, zijn de stalwoningen in Bretanje, waar de keuken enkel door een houten schutsel (ca. 1 meter hoog) — waarachter de koeien opgesteld zijn — van de stalling afgescheiden is. De voederbak staat in de keuken.

Volgens Demangeon zouden een weinig overal in Frankrijk deze langgevelige bedrijfsgebouwen zonder verdieping opgericht zijn (zie Schweistahl). Uitzondering wordt nochtans gemaakt voor het Zuiden van Frankrijk en het " Parijsche „ alwaar deze gebouwen gewoonlijk van een verdieping zijn voorzien.

Het langhuis komt dus eveneens in het Zuiden voor en wordt aldaar naast het z. g. " maison en hauteur „ aangetroffen. Hetzelfde verschijnsel wordt opgemerkt in " Le Haut-Velay „ waar men het langhuis gemengd naast het " kubiek huis „ kan vinden, dit naar de gegevens van M. Hélène Favaugues (23) :

" Nul ne songe à innover des plans nouveaux : un cube, accolé à la longue bâtisse dont le rez-de-chaussée abrite les vaches et les moutons et le premier les grains et les foin. Souvent la maison d'habitation et l'étable communiquent. Mais on ne trouve que rarement la maison archaïque divisée en deux, une moitié pour les bêtes, l'autre pour les gens, la première servant d'antichambre. „

Van een heel ander standpunt uit beschouwt nu Alb. Dauzat de Fransche plattelandsche huistypen. Zij worden door hem in twee hoofdgroepen verdeeld, die hij het eene karaktiseert door de benaming "Maison Gauloise", het andere door "Maison latine". (24)

Het Gallische huistype zou zich door zijn opvallende dakontwikkeling en sterke helling van het Latijnsche huis onderscheiden. Het verspreidingsgebied van het eerste bouwtype is Centraal-Westelijk en Noord-Frankrijk.

In Noord-Frankrijk scheidt het Gallisch huis zich van het Germaansche af (maison germanique : flamande et rhénane).

Doch wat nu Dauzat met "maison flamande", bedoelt, valt niet goed uit te maken. Daarbij is de geographische verspreiding van het Vlaamsche bouwtype, zooals hij opgeeft, niet alleen onjuist, waar hij zegt :

"La maison flamande, qui s'étend surtout en Belgique", maar ook de voornaamste karakteristiek van den bouw : "le pignon en escalier ou redents (surtout en Flandre)", is op zich zelf reeds eene onnauwkeurigheid, die het gebrek aan voldoende kennis van onze plattelandsche huizingen aantoonst. Trouwens we weten evenmin duidelijk uit te maken of hier wel degelijk het plattelandsche huis ofwel de oude stadsarchitectuur bedoeld wordt. Immers behoort de "trapgevel", meer tot de stadsbouwkunst, terwijl hij met uitzondering soms bij oude en belangrijke landhuizen, doch bij gewone boerenhuizen maar zelden opgemerkt wordt.

Daarbij is de heele uiteenzetting van Dauzat over de ontstaansredenen van het Gallisch en Latijnsch huis weinig verdedigbaar. De redenen, die hij opgeeft om de huizenverscheidenheid als het gevolg van een ethnographische oorzaak te beschouwen, houden hoegenaamd geen steek.

*
* *

Wel mag het ons ook eenigszins verbazen, dat de langgevelige bedrijfsgebouwen van benoorden het gebied der Zuidnederlandsche taalgrens, evenals deze in een groot

gebied van Deutschland (vooral Midden-Duitschland), Oostenrijk, Holland over 't algemeen " Frankisch „ worden genoemd, terwijl deze benaming voor een dergelijk type in Frankrijk hoegenaamd niet aangewend wordt, ondanks de volkomen gelijkenis, welke de planinrichting van dit aldaar eveneens sterk verspreide zijnde bouwtype vertoont.

Eveneens interessant is het te kunnen vaststellen, dat verschillende onderzoekers, zoowel Fransche als Duitsche, bewijzen aanbrengen, waarmede ze doen uitschijnen hoe het " langhuis „ zich uit de " eencellige „ woning (type primitif, à pièce unique, avec étable „ of " Einheitsraumhäuser) ontwikkeld zou hebben. Dergelijke woningen bestaan zooals we weten, heden nog (cfr. o. a. in Bretagne en Haute Savoie). Het primitief type, door Schweistahl in de Kempen opgemerkt, welke volgens hem uit de eencellige " Frankische „ woning is ontstaan, wordt dan ook menigmaal ter vergelijking met Duitsche en dergelijke woningen aangehaald :

" Ganz ähnlich diesen Einheitsraumhäusern müssen wir uns auch die Grundform des sogenannten fränkischen Hauses vorstellen, dessen Typ (Wohnraum und Stall unter einem First vereinigt) von der Bretagne ostwärts durch ganz Mittel- und einen Teil Süddeutschlands verfolgt werden kann. (25)

... In der Umgebung von Antwerpen und Moll fand Schweistahl einfache Ständerwerkhäuser mit lehmverstrichenen Flechtwänden, von denen manche gleichfalls nur einen Wohnraum in Verbindung mit dem Stall besaßen ; ihnen gegenüber stand ein ähnliches Gebäude als Scheuer. Auf deutschen Boden ist diese Wohnform *weiter ausgestaltet* worden. „

Zonder eenigen twijfel heeft Schweistahl de primitiviteit van het Kempisch huistype niet alleen overdreven, maar de juiste reden van deze door hem voorgestelde achterlijkheid niet juist ingezien.

Zijne verklaringen over het Vlaamsch langgeveltype zijn dan ook zonder meer, vooral door Duitsche onderzoekers, overgenomen geworden.

“ In Belgien herrscht heute im allgemeinen im Flachland fränkische Bauweise „ (26), is voor wie de verscheidenheid van het langhuis in Vlaanderen kent en de schilderachtige, lokale groepen van het Meetjesland, het Waasland, de Kempen en in West-Vlaanderen, eene verklaring, die in het buitenland den toestand van onze boerenhuizen in een zeer valsch daglicht stelt.

Ook Mielke vergelijkt het Siebenbürger boerenhuis met het Zuid-Hollandsch en het Noord-Belgisch boerenhuis en beschouwt het dan ook als Frankisch :

“ Das Siebenbürger Bauerhaus ist fränkischer Herkunft, aber mit Anzeichen einer recht altertümlichen Form. Noch immer ist der mittlere, von der Hofe, bzw. Langzeite zugängliche Herdraum der wichtigste Teil, der in seiner Bezeichnung als “ Haus „ schlechtweg einen alten Zustand verrät, der sonst nur bei einzelnen Häusern in Südholland oder in nördlichen Belgien (hier is de theorie van Schweistahl duidelijk terug te vinden) als Denkmal recht altertümlicher Verhältnisse anzutreffen ist. Auf der Strassenseite liegt vor dem Herdraum die Wohnstube ; auf der andren der Stall, der aber meist einer zweiten Stube Platz gemacht hat. „ (27).

Het langhuis vertoont in vele opzichten groote gelijkenis met het z. g. Keltisch huis, welke in Engeland nog menigvuldig voorkomt en sterker daar nog gehandhaafd blijft dan b. v. in Skandinavië.

Deze huisvorm kan men vooral in oud Keltische gebieden terugvinden. Hij heeft een zeer armtierig voorkomen, vooral in Wales, waar hij nog meestel van leem opgebouwd is. In Schotland en in Ierland zijn de vakken van het timmerwerk dichtgemaakt met klei en steenbrokken gemengd ; het dak is gewoonlijk met stroo gedekt.

Deze zeer economisch-rationeele huisinrichting bestaat gewoonlijk uit twee deelen : twee kamers of een kamer en een stal. In de eene kamer (fire-house) verblijft gewoonlijk de familie, dag en nacht In de andere verblijft het vee.

Deze plattegrondsindelinge komt nagenoeg overeen met het Fransche huistype, waarover wij zoeven spraken.

Prof. Schrijnen noemt nu het Hollandsch en Vlaamsch langgeveltype : " Frankisch-Keltisch „.

" Hoofdbeginsel is hier, „ zegt de schrijver, " dat de afzonderlijke deelen van het huis naast elkaar liggen. Bij den voorgevel begint het woonhuis ; dan komt de voorstal, de koestal, de deel, de schuur en de " schop „ ; dit alles achter elkaar zich aanrijend en gescheiden door wanden, die loodrecht op den langgevel staan „ (28).

Huizen met dit grondbeginsel en deze rangschikking vindt men in Holland sterk vertegenwoordigd (cfr. Gallée). Maar zij zijn niet altijd van een zoo uitgebreid plan zooals hierboven beschreven.

Over twee afzonderlijke landdeelen heeft het langhuis zich eenerzijds ten Noorden, anderzijds ten Zuiden van de grens België-Holland verspreid. Naar de kaart van Gallée en de gegevens van Schrijnen, zou het blijken dat het langgeveltype in West- en in Oost-Zuid-Holland van éénzelfde type zouden zijn. Dit is eene vergissing. Het westelijk langgeveltype heeft zich in Zeeland danig weten te ontwikkelen tengevolge van de vruchtbaarheid van de streek (aangevoerde zeeklei), terwijl het tweede, het oostelijke (t.z. het Brabantsch-Limburgsch) thuis hoort in een gebied, dat voor den landbouw zeer weinig rendeerend is (heidestreekgebied).

Het Noord-Brabantsch type is dan ook identiek hetzelfde als het Vlaamsch-Kempisch, terwijl het Noordelijk-Oost en Westvlaamsch type zich bij het Zeeuwsche aansluit.

Tengevolge van de bodemgesteldheid worden beide groepen als door een natuurlijke grens van elkaar afgescheiden. Dit opvallend verschil bestaat eenerzijds uit het armtieriger voorkomen en den meer gereduceerden plattegrond, van het soberder opgevatte Kempisch huistype, terwijl het Zeeuwsch type van meer welstand getuigt en zich soms dan ook buitengewoon ontwikkeld heeft, zoodat men ten slotte tot isoleering van verschillende bestanddeelen is overgegaan, wat in het Kempenland schaarscher voorkomt.

Vanwaar nu de veronderstelling, dat deze bouwtrant van Keltischen oorsprong zou wezen? Schrijnen zegt dat het type zich in plan en constructie van den opstand aansluit bij huis-

vormen, die men in Frankrijk en ook in Engeland, Schotland en Ierland vindt. (29)

Deze vergelijking kan nochtans niet heel juist zijn, want in opstand als in planindeeling kan b. v. het Zeeuwsch type hoegenaamd niet met de Britsch-Fransche schrale woonsten vergeleken worden. Het Zeeuwsch-Vlaamsch type is door zijne ontwikkeling ver afgeweken van het oorspronkelijke en rationeele huistype als b. v. de twee-cellige. En dat het Brabantsche huis er niet zoo op vooruit gegaan is als het Zeeuwsche, bewijst dat de oorzaak elders te zoeken is dan in een traditioneele stameigenschap.

Dit zullen wij in onze besluiten duidelijk maken.

Waarom deze eenvoudig opgevatte huisvormen nu Keltisch of Frankisch worden genoemd, blijkt wel eenigszins raadselachtig. Is het veelvuldig gebruiken van deze soort woning, als klein bedrijfsgebouw bedoeld, niet veeleer toe te schrijven aan sociale en economische toestanden? Het is toch wel de schuilplaats van den eenvoudigen arbeider, in wien den natuurlijken drang om te "boeren", als het ware ingeboren zit, doch die het niet verder dan tot een dergelijk woonbezit heeft weten te brengen. Deze klassentoestand treft men immers overal op het platteland aan. Het gaat dus niet op gewoonweg deze woningen Keltisch te noemen, omdat in sommige gewesten (in Frankrijk en in Engeland o. a.) de taal van de bewoners er nog een Keltischen ondergrond zou hebben. Waar nu de Kelten niet binnengedrongen zijn of hebben verbleven, vindt men nochtans dergelijke woningtypen evengoed vertegenwoordigd als in deze schier ongerept gebleven Keltische gebieden. Ook hetzelfde kan nu evengoed van het identiek huistype, het z g. "Frankisch", gezegd worden.

Deze twee of driecellige woning, die veelvuldig over onze gewesten verspreid is, is van oudsher af de kern geweest van de ons bekende plattelandsche bedrijfsgebouwentypen. Gezien er een vormingsproces bij het bedrijfsgebouw over 't algemeen waargenomen werd, kunnen wij bijgevolg besluiten, dat deze bouwoplossingen hoegenaamd niet beïnvloed kunnen geweest zijn door historische omstandigheden als die van volksnederzettingen, overheerschingen, enz.

Indien naar de overtuiging van Schweistahl het huis met langgevelige aanleg " Frankisch „ zou wezen, dan komt zijn bewering tegenover deze van Prof. J. Vercoullie te staan, daar deze in deze gebouwen een Keltischen oorsprong ziet (30).

Prof. J. Schrijnen heeft om bijzondere redenen wellicht het noodzakelijk geacht het langhuis : " het huis met breeden horizontalen voorgevel „ " Frankisch-Keltisch „ te noemen.

Een noemenswaardig verschijnsel is, dat ten onzent de allerprimitiefste platvorm van twee- of driebcellige woning schier enkel nog voorkomt in een gebied, waar het landbouwbedrijf, door ongunstige toestanden van de bodemgesteldheid, op een zeer laag peil is gebleven, terwijl anderzijds in de verbeterde zand- en in de kleistreek, dit type zich heeft weten te moderniseeren Zoo beschouwen wij als oudst-bewaard gebleven planvormen deze van het Kempisch boerenhuis en als jongsten evolutievorm het Westelijk-Vlaamsch langhuis.

Het zal ons dan ook niet moeilijk vallen om menigvuldige voorbeelden aan te halen om dit bouwverschil te verklaren. Vooreerst is het Kempisch huistype wel degelijk aangepast voor de streek, waar het vee op stal gehouden wordt, dit bij gebrek aan weiden ; het ander, het Westelijk Vlaamsch type, voor streken waar aan grasweiden geen gebrek is. Het voedingsstelsel is dan ook anders opgevat, en hierdoor kan het Kempisch boerenhuis als een contrasteerend bouwtype met het Westelijk-Vlaamsche beschouwd worden.

In de Kempen wordt het vee op stal gevoederd, waar het soms maanden lang verblijft. De dieren worden voortdurend in het oog gehouden, wat een heele bezigheid betekent. Het huis is dan ook op het bedrijf ingericht. Driemaal per dag worden de dieren van warm drinken (sop of soep) voorzien. In de keuken hangt de ketel aan den " draaiboom „, die bij ieder eetmaal den zwaren, met sop gevulden ketel in den stal, tot aan de " voedergotel „ brengt.

Die huishouding " draait bijzonder op stal „. De dieren worden dan ook op stal gehouden om veel mest te maken, die de dorre grond zeer noodig heeft.

Al deze kenmerken zijn eigen aan de Kempische zandstreek.

Waar nu de dorheid van den grond geleidelijk vermindert en de grasweiden niet schaarsch meer zijn, zien we, geleidelijk meegaande, het Kempisch systeem meer en meer afnemen en een ander, meer eenvoudig type de bovenhand krijgen. Hageland is hiervan een perfekt voorbeeld.

Kortom het bewijs wordt geleverd dat bepaald en gegroepeerd voorkomende huistypen sterk beantwoorden aan het bodemverschil van iedere streek en er thuis hooren.

*
**

Overschouwen wij thans vlug enkele opvattingen van min of meer archeologischen aard en met betrekking tot het z. g. historisch Frankisch huistype.

In deze historische tijden zou het huis van de overige bestanddeelen (stal en schuur) afgescheiden zijn geweest. Deze waren vlak bij de woning en binnen eene omtuining geschaard. Slechts later zou de stal aan de woning toegevoegd geworden zijn. (cfr. Schweistahl).

Het huis, de "zaal", waarin de bewoners dagelijks verbleven, was, naar wordt verondersteld, in de Frankische periode vierkant van grondplan. Of men daaruit mag besluiten, dat het aanwenden van een vierkantgrondplan van een toentertijde hooger staande cultuur getuigt, is moeilijk aan te nemen. Te meer aangezien in het voorhistorisch (neolithisch) tijdvak, naast het rondcellig huistype, het kwadraatplan eveneens reeds in gebruik was.

Schweistahl zegt: "La maison des Francs de l'époque historique était certainement de forme rectangulaire.. Hiervoor heeft schrijver zich vooral gesteund op enkele bouwkundige gegevens, welke in de Lex Salica (K. LXI) vermeld worden. " Il résulte de ces textes que la maison était unicellulaire, sans division intérieure, laissant voir les quatre murs et le toit ". Zijn besluit is als volgt:

"Résumant nos explications précédentes, nous dirons que la ferme du centre et de l'Ouest de la Belgique dérive

directement de la maison franque. L'habitation proprement dite se composait primitivement d'une unique chambre-cuisine, appelée huis. „

“ ... L'étable, primitivement isolée, a été réunie sous le même toit et placée à côté de la cuisine „ (31)

Maar het huis met rechthoekigen aanleg komt nochtans voor in het La-Tène en in het Laat-Bronzen tijdvak. En hoe zeer de ontwikkeling van het huis op vierkantplant bij de oud-Germaansche volkeren toen reeds gevorderd was, wordt ons zeer duidelijk gemaakt door de ontdekte huisurnen o. m. deze van Köningsau, en de paalhutvorm van Woedtke, een paar hoogst merkwaardige dokumenten dus. (32)

Ook baron de Loë toont aan, dat het Frankisch huis vierkant van plattegrond was :

“ L'habitation franque, faite en bois et couverte de chaume, était de forme rectangulaire et unicellulaire, avec foyer central „ (33)

In deze studie krijgen wij ook een voorbeeld van Frankische woonst te zien. Het is eene reconstructie door E. Rahir uitgevoerd.

Nochtans moet met dergelijke reconstructie, als bewijsstuk bedoeld van onze vroegere beschaving, met de meeste omzichtigheid worden omgegaan.

Zoo b. v. heeft het dak niet den beheerschenden invloed op de heele constructie en mist het de steile helling, die wij bij de oudst bekende huisvormen (huisurnen) aantreffen en heden nog bij zekere huizingen of bijgebouwen op min of meer kwadraatplan zeer dikwijls aantreffen. Verder is de dakhelling niet alleen te gering van helling, waardoor zij niet geschikt blijkt voor een klimaat als het onze, ook de technische samenstelling van dergelijk gebouwonderdeel, bestemd ter beschutting eener ruimte met centralen haard, dat alles is van aard om daartegenover een zeker wantrouwen te koesteren.

Trouwens het feit, met voldongen zekerheid uitgemaakt, alsdat er totnogtoe resten van slechts één oorspronkelijk Frankisch huistype opgegraven zijn geworden en we dus één

enkel plattegrond uit deze geschiedkundige periode kennen, helpt ons dit wantrouwen tegenover dit model door Rahir opgemaakt eenigermate versterken, aangezien deze ontdekte plattegrond, alhoewel nagenoeg kwadraatvormig, niet eencellig ingedeeld is. Twee ruimten (bi-cellulaire) zijn door een muur van elkaar afgescheiden geweest. De grondvesten werden uitgevoerd door middel van platte, onregelmatige steenen. (34)

Ook weten we dat in het La-Tène-tijdvak reeds woningen bestaan hebben met twee à drie ruimteverdelingen. Resten van opgegraven paalwoningen hebben het mogelijk gemaakt ons van de huisinrichting uit dit tijdvak degelijk in te lichten.

Dr. Oelman ontdekte te Mayen, de belangrijke overblijfselen eener ééncellige woning, welke hij eveneens uit het La-Tènetijdperk dagteekent, maar, die nu volgens hem Keltisch zou wezen :

“ Es ist ein Gebäudetypus, der in gleicher Form und Technik (reiner Pfostenbau ohne Schwellenkranz !) heute namenlich in den tropischen Wald- und Savannengebieten von Ozeanien bis Süd-Amerika recht verbreitet ist, der aber in Europa nur noch ganz vereinzelt in den öden und kulturell zurück gebliebenen Lagunenlandschaften der Mittelmeerlande vorkommt, wie etwa in Venezien oder in den Mündungsgebieten des Tiber, der Rhone und des Guadalquivir. Dass er für die Kelten geradezu typisch gewesen ist und bei ihnen noch in römischer Zeit fortgelebt haben muss, das zeigen die hausförmigen Grabsteine der Mediomatriker mit aller Deutlichkeit, und auch die wertvollen Andeutungen, die sich über die Bauweise der Keltischen Sippenhäuser in den wallischen Gesetzen finden, lassen sich gut mit dieser Auffassung vereinigen. (35)

Wat nu van bijzonder belang is, is dat Oelman, voor deze vondst en eene laag hooger op dezelfde plaats, de resten van een vroegen vorm van hallehuistype had ontdekt, waarin mensch en vee te zamen verblijf hadden gehouden. En deze resten vertoonden duidelijk de samenstelling van het prototype van het tegenwoordige Saksische boerenhuis. Al

deze belangrijke overblijfselen werden onder de grondvesten van een Romeinsche villa opgegraven. Het besluit hierover luidt: " dat een oorspronkelijk ééncellig gebouw uit de La-Tèencultuur in den vroeg-Romeinschen tijd door een hallehuistype vervangen is geworden en later, door ontwikkeling, geleidelijk tot een Romeinsche villa herschapen werd. „

Het wordt ons dan ook duidelijk hoe langzamerhand uit de ééncellige bouwwijze, zich ten slotte eenerzijds de langhuizen, en anderzijds de z. g. hallehuistypen ontwikkeld hebben. Ook weten we dat het hallehuis in Europa, en wel naast het gewoon langhuis, een groot verspreidingsgebied gekend heeft.

Uit de z. g. celhut zijn bijgevolg twee huistypen gesproken: de langgevelige gebouwen en de z. g. hallehuizen, ons heden meer bekend onder de benaming Saksisch en Neder-Saksisch boerenhuis.

" Dass das Niedersächsische Bauerhaus aus der Zellhütte entstanden ist, hat man schon mehrfach ausgesprochen (Schultz S. 114); in der Lüneburger Heide stehen heute überall die älteren Formen, doch nur noch als Wirtschaftsgebäude verwendet, die oft behandelten Heideschaftställe. „ (36).

*
* *

Keeren wij even terug tot het Vlaamsch langgeveltype.

We weten dat de voornaamste kenmerken van de plattegrondindeeling van het Kempisch boerenhuis zich onderscheiden door de stalling, die men kan betreden zonder de woning te moeten verlaten, en het gebruiken van de z. g. " Koestaken „ of " Stalreipels „.

Maar het plan van het gewoon Kempisch boerenhuis is nogal gevariëerd. Wel treffen wij veelal de drie bestanddeelen: huis, stal en schuur langsgewijze naast elkaar aangebouwd, maar, de schuur kan ook volkomen geïsoleerd van de stalling gelegen zijn. Dit bestanddeel is dan opgericht ofwel in de aslijn van de woonst zelf, op korten afstand ervan, ofwel parallel vlak vóór de woning zelf. Deze bedrijfsgebouwen zijn zelden omwald. Bij andere Kempische gebouwen treffen wij wel eens, zelden wel is waar, een haakschen grond-

planvorm aan. In deze oplossing kan men ook een begin van het gesloten bouwtype zien, dat nochtans uiterst zeldzaam in deze streek te vinden is.

Dan volgt op het Kempisch boerenhuis een verbeterd type : de Brabantsche langgevel. Al kan men veelal nog de stalling van binnenshuis bereiken (dikwijls kan dit langs de slaapkamer gebeuren), toch zijn er voorzorgen genomen, die aanwijzen op een beproeven naar verbetering van dit heden in die streek voor verouderd aangezien huissysteem, b.v. is het aanwenden van een soort van portaalpje, waarin de huisdeur, keukendeur en staldeur samenkomen, hiervoor een bewijs.

Op dit type volgt een derde : het Westelijk-Vlaamsch boerenhuis, dat eveneens in Brabant voorkomt en sporadisch in het Oostelijk gedeelte van Limburg. Hierbij staat ieder deel afgezonderd door muren, die haaks op den voorgevel staan, Van binnenshuis kan er geen toegang meer tot den stal noch tot de schuur verkregen worden.

In Oost-Vlaanderen en in West-Vlaanderen zijn er nog schaarsch geworden kenteekens van deze verouderde huisinrichting te vinden. Dikwijls zien we er nog huizingen, waar de stalling onmiddellijk aan de keukenkamer paalt.

Tal van typische feiten kunnen nog aangehaald, waaruit blijkt dat de oriëntering (Zuid-Oost, evenals de grondversnippering in smalle perceelen door woonstgroepeerings), de uitbreiding van een dergelijk en gewoon bedrijfsgebouw in steeds grooter wordende langgeveligen planvorm hebben gedreven.

In de heuvelachtige streek bemerken wij dikwijls, dat de smalste gevelzijde van het gebouw in de richting gekeerd is vanwaar, bij zwaren regen, het water zijlings langs den voorgevel zich een uitweg zal banen, wat hinderend zou zijn voor het gebouw, ware dit dwars op de helling gebouwd. Éenzelfde oriëntering is niet algemeen in acht genomen.

Verder zijn daar nog als voornaamste factoren, die, onderling samenwerkend, de vormverandering van een lang bewaard bouwtype op een gegeven oogenblik opgedrongen hebben, de steeds grooter wordende quantiteit van landopbrengst en den aangroei van den veestapel.

Zoo b. v. leent de grond zich, volgens zijn natuurlijke eigenschappen, in de Kempen minder dan elders tot de beoefening van den landbouw. In deze weinig vruchtbare gebieden of zandstreek, was dan van oudsher af, het houden van een aantal koeien niet alleen een levensnoodzakelijkheid, maar daarbij zeer noodig, om tot de vruchtbaarmaking van dezen grond door bemesting met stalmest te kunnen overgaan. Zoo waren dan ook, om het stallen en het voeden van deze dieren mogelijk te maken, dergelijke gebouwen anders ingericht dan die, welke in de streek voorkomen, waar geen gebrek aan natuurlijke grasweiden bestaat, en waardoor een heel ander voedingssysteem dan in de Kempen toegepast is geworden.

Ondanks het opvallend verschil tusschen het Westelijk-Vlaamsch langhuis en het Kempische, kan er nochtans van een op lager trap van kultuur staande bedrijfsgebouw, zooals men geneigd zou kunnen zijn vooral bij het laatst genoemd huistype te vermoeden, moeilijk spraak zijn. Alhoewel het Kempisch ook een ouderwetsch karakter vertoont, verhoogd door het bewaren van den mest binnen de stalling, toch verklaart dit gebruik zich enkel doordat in die streek de grond mager en dus weinig vruchtbaar is en diensvolgens, wat wij reeds opmerkten, een krachtige meststof eischt.

*
*
*

De ontwikkeling van het Vlaamsch langgeveltype voerde tot de volgende bouwvormen :

A. In het Westelijk-Centraal Vlaamsch gebied :

1) tot een meer ontwikkeld langgeveltype (voornamelijk in de Kuststreek).

2) tot de hoeve met losse bestanddeelen. Al de dienst-ruimten zijn nagenoeg los van elkaar (3, 4 en meer bijgebouwen soms op grooten afstand, op regelmatig of onregelmatig plan omheen een binnenhof geschaard).

Omwalling komt bij oude en belangrijke hoeven nog dikwijls voor.

3) Tot de hoeve met nauw aangesloten bestanddeelen of volkomen aangebouwde bestanddeelen in het vierkant,

omheen een binnenhof als kern. Wij onderscheiden verder : de L - vormige plattegrond (een der vleugels ligt haaks op den woningbouw), de U - vormige plattegrond (het binnenhof is langs de drie zijden ingebouwd, eene zijde is opengebleven) en de hoeve, waarvan de 4 vleugels omheen een binnenhof geschaard zijn. Omwalling is bij dit type zeer schaarsch.

Ieder van deze opgesomde bouwtypen is dan nogmaals te classificeeren, volgens de belangrijkheid van hun oppervlakte, in *kleine, middelmatige en groote bedrijfsgebouwen*.

* * *

B. De Hoeven met losse Bestanddeelen.

Wij onderscheiden : 1° woning en stal onder een dak, schuurgebouwen afzonderlijk. 2° Huis, stal en schuur los van elkaar. 3° Huis, stallen en schuren, wagenhuis, bakhuis e. a. dienstruimten binnen eene omwalling of gracht en afzonderlijk van elkaar gebouwd.

Bij de oude hoeven, die omwald zijn bemerken wij wel eens eene monumentale ingangspoort. (37)

Dergelijke bedrijfsgebouwen worden door verschillende onderzoekers : Germaansch, Keltisch, Saksisch (ook voorhistorisch) maar vooral Frankisch genoemd.

In de belangrijke studie over " Le Problème de la Colonisation franque „ (Le système agraire dans le pays franc-salien de l'Escaut et de la Lys) van Des Marez wordt dit hoevesysteem Saal-Frankisch genoemd. Het komt volgens schrijver vooral voor in het gebied tusschen Leie en Schelde, waar de eerste Frankische uitwijkelingen vanaf 358 tot in de V^e eeuw (ca. 450) zich zouden komen vestigen zijn.

" C'est aussi la région (Leie- en Scheldestreek) ou le Hofsystem est le plus nettement caractérisé „ zegt Des Marez, " presque toutes sont encerclées de fossés. On pénètre dans cet ilot par une porte charretière surmontée d'un étage. „ (39)

Deze bouwwijze komt nochtans niet enkel of voornamelijk voor in de Leie- en Scheldestreek, maar over gansch

West-Vlaanderen, over een groot gedeelte van Oost-Vlaanderen en ook wel, maar zeldener in het noordelijk en westelijk gedeelte van de Kempen.

Het is trouwens even onjuist, dat het Kempisch boerenhuis één enkel type zou uitmaken: het langhuis, volgens Mej. Lefèvre: " maison en longueur „. Mejuffer Lefèvre zegt immers: " La Campine s'individualise davantage, avec ses petites fermes à un bâtiment en longueur, tandis qu'à l'ouest de l'Escaut dominant les maisons en ordre lâche (39). „ Dit is onjuist gebleken, want ook in de Kempen worden, zooals hooger gezegd, hoeven met losse dienstgebouwen, en die weleens omwald zijn, aangetroffen.

De gegevens van M. Des Marez en Mej. Lefèvre bewijzen, dat de geographische verspreiding van dit hoevetype door hen niet voldoende nagegaan is geworden. Wat zij ook niet opgemerkt hadden, is dat dit hoevesysteem vooral thuis hoort in de vlakke streek, vooral in de waterhoudende, waar het mogelijk was breede omwalling of grachten aan te leggen, omheen de met opzet van elkaar afgescheiden bestanddeelen.

Het is dus werkelijk het type van de effen of weinig heuvelachtige streek. Vooral langs de kuststreek zijn deze hoeven van een buitengewone belangrijkheid.

Ziehier nu de verklaring van Demangeon over de geographische verspreiding van dit bedrijfstype: " . . . Donner plus d'indépendance à l'homme et assurer une meilleure exploitation du bétail, tel paraît être le double souci de la maison en ordre lâche; dans ce type d'habitation, les bâtiments, tous séparés les uns des autres, sont inséparables d'une pâture, soit qu'ils s'y trouvent directement construits. Cette originale combinaison s'observe dans nos pays du littoral de la Flandre, de la Picardie et de la Haute-Normandie; la douceur du climat maritime permet le séjour prolongé des bêtes en plein air, même pendant la nuit . . . „ (40)

Het Noord-Westelijk Vlaamsche hoevetype in verspreide bouworde sluit zich dus bij het Fransch-Vlaamsche, Picardische en het Normandische type aan. Buiten een paar variaties, wat betreft uitzicht en isoleeringswijze der gebouwen, is deze oplossing over 't algemeen dezelfde. Omwalling-

grachten worden (vooral in Normandië), wel eens door een soort muurdam van aarde vervangen (ca. 1.50 m. hoog).

Om deze omwalde hoeven heeft dan ook menig archeoloog-geschiedkundige zich geïnteresseerd.

“ Les archéologues, „ zegt Mej. Lefèvre, “ font remonter l'origine de ces fossés à l'époque celtique (cfr. Claerhout : Les Francs à Dentergem 1902) et leur prêtent un rôle défensif. Le fossé large de 2 ou 3 m. peut naturellement constituer une protection pour la ferme, et les censes domaniales et seigneuriales du Moyen-âge, même en dehors de la plaine maritime, étaient normalement entourées d'eau „ (41).

Doch is het aanwenden van dergelijke grachten omheen de hoeven uitsluitend geographisch te verklaren, vermits in de heuvelachtige streken bij de op hellingen of op heuvelruggen gebouwde hoeven omwalling onmogelijk is. Nochtans hebben wij in het zeer heuvelachtige Walenland nog hoeven met losstaande dienstgebouwen opgemerkt, waarvan de gebouwen omheen een binnenhof geschaard, door middel van hoge muren verbonden waren en als afsluiting dienden. Wij stelden eveneens vast dat, en naarmate zekere hoeven aldaar in uitbreiding toegenomen hadden, deze diens'gebouwen zich steeds nauwer en nauwer tot een vierkant plan bij elkaar aangesloten hadden.

Het verspreidingsgebied van de hoeve met losse bestanddeelen was dus eertijds grooter dan tegenwoordig, doch verschilde van isoleeringssysteem. In de heuvelachtige streek zijn naderhand deze bestanddeelen gegroeid tot gebouwen op een nagenoeg kwadraat plan ; in de lage streek alleen is men bij het gebruik van de niet aangesloten bestanddeelen gebleven.

In het hooggebergte, gelet op de onregelmatigheid van de bodemgesteldheid (b. v. zooals in Skandinavië en in de Alpen) werd tot een weinig regelmatig hofplan met losse gebouwen overgegaan, door Ranck “ Hausenhof „ genoemd : “ Er zeigt deutlich seine Abstammung von der Urgermanischen Hofanlage. „ (42) Ook bij de Ottonische vorsten vonden wij nog een tamelijke eenheid in den woningbouw : de hoeve met talrijke afgescheiden gebouwen voor alle noodwendigheden.

Deze planoplossing zou volgens Prof. Schrijnen hoogstwaarschijnlijk van Keltischen oorsprong zijn ; en naar de meening van Claerhout de „ oertijdsche „ (voorhistorische) : „ omdat zij reeds in den jongen steentijd wordt gadeslagen, namelijk in het jongsteentijdsch dorp hetwelk men te Grossgartach in Wurtemberg ontdekt heeft. Dezen oertijdschen bouwtrant kan men ook in West-Vlaanderen opmerken. Het huis van den boer, de schuur en de stalling staan van elkaar gescheiden „. (43)

Wij zegden reeds dat de bodemgesteldheid deze wijze van hoevenaanleg, vooral in de lage gebieden, begunstigd heeft, Vooreerst was brandgevaar dan niet zoo zeer te duchten. De omwalling beschermde daarbij nog het gebouwencomplex tegen allerlei mogelijke en ongewenschte voorvallen. Waar nu de grond te veel water inhield, legde men een klein heuveltje aan, „ motje „, genaamd, soort van kunstmatig aangelegden heuvel, zoodat de woning en de bijhoorige gebouwen van de overtollige vochtigheid gespaard bleven.

Langs de zee kust, in de Waasland en in de Scheldelvallei (bij Oudenaarde), vonden wij dergelijke „ motjes „, nog in gebruik.

Het feit nu, dat wanneer men de vlakliggende streek verlaat en de heuvelachtige streek betreedt, men meer en meer het hoftype met losse gebouwen door hoftypen met nauw aangesloten gebouwen ziet vervangen worden, kan bijgevolg niet in aanmerking komen, om hierdoor een ethnographisch verschijnsel te verklaren.

*
* *

Het ware een onbegonnen werk hier nog andere van de vele veronderstellingen onder vorm van besluiten van menig onderzoeker te resumeeren. Toch dient zich afgevraagd, hoe het komt, dat men beproefd heeft het ontstaan van de hoeve met losse bestanddeelen in verband te brengen met historische gebeurtenissen en andere omstandigheden.

In hoever de overweldiging van de zee kust, vanaf de Loire tot de Schelde door de Saksen (Littus Saxonicum), invloed heeft gehad op de vorming van de gestalte van het

boerenhuis en op de vorming van de plattegrondsindeeling, is een zeer netelige vraag stellen. Toch zal, voor wie het oer-oud Saksische halle-huis van schuin afgeknotte vóór- en achtergevels kent, het moeilijk vallen om een verwantschap tusschen het Saksische huistype en het Fransche huistype langs de kuststreek te zien. En alhoewel nu ook de wijze van dorpsaanleg in het landsgebied Caen-Bayeux (44) van Saksischen of Anglo-Saksischen oorsprong wordt beschouwd, toch staan we wantrouwig gekant tegenover dergelijke historisch-ethnografische combinaties.

Menig geograaf is dan ook de meening toegedaan, dat het grensgebied tusschen twee verschillende bedrijfsgebouwen als een gewoon ethnografisch verschijnsel is te bepalen. Doch wordt deze meening door tal van plaatselijke vaststellingen op besliste wijze tegengesproken. Zoo is o.a. Brunhes er van overtuigd, dat het grensgebied tusschen de hoeve met losse bestanddeelen en de gesloten hoeve in Fransch-Vlaanderen ethnografisch te verklaren is :

“ La grande ferme flamande (Fransch-Vlaanderen) subit une modification importante dans le pays flamand de la plaine et de la région sablonneuse de Cassel-Hazebroeck ou elle s'est implantée sous le nom de hofstede : ce n'est plus la ferme close (gesloten hoeve op kwadraat plan in het Waalsch-sprekend Vlaanderen), mais la ferme à trois bâtiments séparés, rangés autour d'une cour ; la porte n'est plus qu'une simple claie en poutrelles de bois. La limite entre ces deux types de ferme suit à peu près la limite linguistique entre le flamand et le wallon. C'est donc une influence ethnique et non géographique qui a créé ces différences „ (45).

Wat minder belang stelt de geograaf Demangeon in het plattegrondsverschil van beide hoeventypen, waar hij zegt : “ La ferme flamande (Fr.-Vl.) ou hofstede, avec ses trois bâtiments séparés disposés autour d'une petite cour qu'occupe le fumier, nous donne une variété locale de ce type, on l'observe surtout dans la Flandre occidentale (Cassel, Hazebrouck) ; elle cesse dès que, vers l'est, on atteint la Lys et la région de Lille „ (46).

Naar onze bescheiden meening zijn de ontstaansmogelijkheden, die de scheiding tusschen beide hoofdtypen veroorzaakt hebben, door beide onderzoekers over het hoofd gezien, al heeft Brunhes — terloops wel is waar — de samenstelling van den bodem van de landstreek, waarin de hoeven met losse bestanddeelen voorkomen, even aangestipt, doch zonder evenwel in dit bouwtype rechtstreeks het gevolg van een geografische in de plaats van een zuiver ethnografische oorzaak te willen zien, waar hij zegt : “ . . . une modification importante dans le pays flamand de la plaine et de la région sablonneuse de Cassel-Hazebrouck „. (Hier stellen wij vast dat het verspreidingsgebied van dit type, zooals hij opgeeft, niet heelemaal juist is).

Deze streek is feitelijk anders niet dan de geologische voortzetting van onzen Vlaamschen zand- en laagliggenden kleibodem, waar éézelfde bedrijfsgebouw aanwezig is. Wat nu daarenboven ook heel belangrijk is, is dat het aantal hoeven van dit type in de Fransch-Vlaandersche lage streek geleidelijk afneemt naarmate, oostwaarts toe, de bodem kleiachtig wordt en heuvelachtig. Zoodat hierdoor ten slotte, er als het ware een natuurlijke grens is komen te bestaan tusschen deze twee hoofdtypen van hoeven : met aan de eene zijde de hoeve met losse bestanddeelen in de laagliggende zandstreek ; en aan de andere zijde (zuid-oostwaarts) de ontwikkelde hoeven op kwadraat plan, die enkel in de heuvelachtige en vruchtbare kleistreek worden opgemerkt. Alvorens nu dit artikel te eindigen en ons met het derde hoevetype bezig te houden, wenschen wij hier nog een citaat uit Ranck's werk te voegen, die voor onze uiteenzetting niet van belang ontbloomt is.

“ . . . Aus dieser urtümlichen Hofanleg (de hoeve met losse bestanddeelen) entwickelte der oberdeutsche Bauer da, wo er aus Gründen geographischer oder wirtschaftlicher Natur auf bessere Ordnung der Hofgebäude sehen musste, zwei weitere Gehöftformen mit vielfachen Zwischenstufen und Übergängen ; das “ fränkische Gehöft „, und den “ Einbau „. Zum fränkischen Gehöft näherte er die einzelnen Hofkauten, Wohnhaus, Ställe, Scheune, Schuppen, einander und stellte sie um einen vierseitigen meist rechteckigen Hof,

der ja nach der Zahl der vorhandenen Gebäude auf allen Seiten oder nur auf drei oder zwei Seiten von ihnen eingeschlossen war, wobei nach Bedarf auch mehrere Gebäude unter einem Dache vereinigt wurden. Dieses fränkische Gehöft kommt in mannigfachster Ausbildung im ganzen mittleren Deutschland vor, von der Ruhr bis zu den Alpen, in Böhmen, Schlesien, Oberösterreich und Siebenbürgen. Manchmal steigert sich die Verbindung der einzeln Gebäude des Gehöftes so weit, dass sie an den Ecken des Hofes völlig miteinander verbaut sind und unter fortlaufendem Dache liegen „ (47).

* * *

C. De Hoeve op kwadraat plan (Gesloten Hoeve).

Deze soort hoeve heeft van buiten beschouwd een sober uitzicht, eene stoerheid als een vesting. Alleen de groote inrijpoort en weleens eene kleine deur ernaast aangebracht verleenen toegang tot het binnenhof, vanwaar de verschillende dienstgebouwen kunnen betreden worden. Op deze open, soms zeer ruime binnenplaats, staan links en rechts van de woning aansluitende vleugels van stallen en schuur(-en) en in het midden ontwaren wij de mestvaalt. Schematisch beschouwd is deze schikking — een op de meest praktische wijze overwogen — voor de middelmatige als voor de groote hoeven schier overal dezelfde. Alleen de ligging van schuren en stallen ten opzichte van de woning verschillen soms.

Bij dit type behooren nog : de hoeve met een driekwart ingebouwd binnenhof en de hoeve op haakvormig plan aangelegd (U. L). — Als overgangstype tusschen de hoeve met losse gebouwen en de geslotene dient de hoeve met nauw aangesloten dienstgebouwen, in het vierkant opgesteld, te worden beschouwd.

De gesloten hoeve zou volgens Prof. Desmarez reeds ontstaan zijn gedurende de tweede phase van de kolonisering van Brabant door de Franken, t. z. vanaf de VIe tot de VIIIe eeuw. (zie : “ La système agraire en Brabant „ en fig 9, blz. 117 : “ Disposition des bâtimens d’une ferme brabantonne „).

Prof. Desmarez haalt dan ook een paar belangrijke voorbeelden aan van dergelijke hoeven in het Brabantsche : het " Hof ter Mullen „ (Dilbeek), " Hof te Bruhon „ (Ter Kameren), de abdijhoeve Charleroy (Weerde). Over deze laatste hoeve zegt hij : " La ferme se compose comme la plupart des fermes, d'une série de constructions dispersées en carré, dans un ordre plus ou moins consacré, et reliées les unes aux autres. Contrairement aux fermes de la région de l'Escaut et de la Lys, celles du Brabant ne sont qu'exceptionnellement encerclées de fossés. „ (48).

Wel mag het eenigszins zonderling heeten, dat Prof. Desmarez in de Leie- en Scheldestreek er enkel hoeven in verspreide bouworde en omwald opgemerkt heeft, doch geenszins de sobere, massief gebouwde hoeve op kwadraat plan, zooals de Brabantsche, noch het overgangsgebied tusschen beide hoofdvormen aldaar heeft opgemerkt.

Ook Claerhout noemt de hoeve met gesloten binnenhof zonder meer " Frankisch „.

" Deze schikking, zegt hij, is overbekend en breed verspreid : De Franken waren immers vroeger zoo machtig in Europa, dat zij naar ontelbare gewesten uitgezwermd zijn. Volgens de Frankische ordening maken de woning van den boer, de schuur en de stal rondom het hof een gesloten vierkant uit. Zoo een prachtig voorbeeld is te Caster te zien, zulke hofsteden ziet men in West-Vlaanderen tusschen Avelgem en Moescroen, te Langemark en in de omstreken van den Kemmelberg, waar zij nog soms in leem gebouwd zijn, zooals ten tijde onzer Frankische voorouders. „

" ... In Oost-Vlaanderen, in Brabant en Henegouwen, in de gouwen van Luik en Namen treft men de allerschoonste Frankische hoeven aan. In Limburg hebben zij met hare leemen wanden, best het aloud Frankisch uitzicht bewaard. „ (49)

Eveneens in Frankrijk, maar vooral in het noordelijk gebied, wordt het gesloten hoevetype aangetroffen. Demangeon noemt het : " maison en ordre serré „.

" Ce sont les bâtiments des grandes fermes qui cultivent les terres riches de la Brie, de la Beauce, du Vexin, de la " France „, de Valois, du Soissonais. On les rencontre moins

nombreuses dans les pays de moyenne culture, mais même là toujours consacrées à la grande exploitation ; on les suit, imposantes et majestueuses, à travers la Picardie, l'Artois, la Flandre, le Hainaut, l'Entre Sambre-et-Meuse, le Brabant, la Hesbaye jusqu' à Bruxelles et à Liège, jusqu'au Limbourg et aux Pays du Rhin . . . (50).

Over de herkomst van dit bouwtype is men het nog niet volkomen eens : ofwel zou deze bouwwijze eerst door de Romeinen uit Italië hier ingevoerd geweest zijn en later door de Franken overgenomen. Men heeft ze daarom ook wel eens Romeinsche villa (-rustica), Frankisch-Romeinsch of enkel Frankisch genoemd. Uit van Gennep's werkje " Le Folklore „ ontleenen wij het volgend typisch citaat :

" Le type de la maison romaine à cour centrale, porche d'entrée, maison d'habitation au fond et communs sur les côtés, se rencontre disséminé un peu partout (in Frankrijk) ; la villa rustica a été le point de départ des grandes fermes de l'Île de France, de la Picardie, etc. . . . (51)

Ook dient de meening van Haberland hier vermeld :

" Schon in der Antike zum Stockbau für Hauptgebäude fortgeschritten, ist die Villa rustica auch in Frankreich für die Gehöftebildung massgebend geworden, und es unterliegt keinen Zweifel, dass die sogenannten fränkischen Gehöfte, in Nord-Frankreich, Belgien und Holland, vorzugweise aber auf süd-west und mitteleutschen Boden angelegt und von hier seit etwa dem elften Jahrhundert als vorzüglicher Kolonistentyp bis in die Sudetenländer und Ungarn verbreitet, diesem Stamme zuzuzählen sind „ (52).

Prof. J. Schrijnen noemt deze hoeve op kwadraat plan " Frankisch-Romeinsch „, al blijkt er bij hem nochtans een zekere twijfel te bestaan nopens de z. g. Frankische of Romeinsche herkomst van dit bouwtype : " Of de Romeinsche villa hier als model gediend heeft ? „ vraagt hij. " Een treffende overeenkomst is zeker niet te ontkennen, de gebouwen zijn gerangschikt om de mestvaalt evenals bij de Romeinen om het " Compluvium „. Verder is het merkwaardig, dat juist in Zuid-Limburg verscheidene Romeinsche villa's zijn opgegraven. Doch in weerwil van vele punten van over-

eenkomst is het niet onmogelijk dat andere factoren op den bouwtrant der Zuid-Limburgsche hoeven hun invloed hebben doen gelden ..

Zulke factoren kunnen volgens Dr Goossens nu geweest zijn : " de wijze van exploitatie van een groot domein door lijfeigenen, vrijheids- en veiligheidsoverwegingen en vooral de constructie der Lombardische kloosters,, en zou de Romeinsche villabouw op de Zuid-Limburgsche hoeve weinig invloed uitgeoefend hebben. Het is ook de meening van Uilkema, zegt Prof. Schrijnen, dat de Zuid-Limburgsche hoeve een vroegtijdig tot ontwikkeling gekomen product zou wezen (53).

Hoe men nu ook in bouwkundig opzicht gepoogd heeft het verwantschap van de hoeve op kwadraat plan met de eigenlijke " villa rustica ,, te vereenzelvigen (cfr. o. a. Cumont), toch zijn wij de meening van Uilkema ten zeerste toegedaan.

Mej Lefèvre blijkt zich eveneens niet te willen uitlaten over de mogelijkheid eener historische Frankische herkomst van dit kwadraatvormig bouwtype : " On a voulu retrouver l'origine des maisons en ordre serré, et particulièrement des fermes en quadrilatères, dans la villa rustica romaine ,, (54), doch aarzelt zij dan ook niet om dit type onder de benaming Frankisch, en wel als een vierde type, te classeeren :

" ... On a aussi qualifié de type franc la disposition des bâtimens de la ferme autour d'une cour carrée et fermée. Quant à l'origine franque, s'il est vrai que les maisons en quadrilatère peuvent se réclamer de cette origine, se serait un quatrième type franc à ajouter à ceux décrits par M. Flach, par Meitze et par Pirenne ,, (55).

" ... S'il est vrai, ,, zegt Mej. Lefèvre ! Men kan hieruit besluiten op hoe weinig zekerheid dergelijke veronderstellingen steunen... En zoo komen wij ten slotte dan ook sceptisch te staan tegenover elke bewering, al zou dit en de andere bouwtypen uitsluitend door de kolonistoren ontworpen en over verschillende gebieden van Duitschland, Oostenrijk, België en Frankrijk verspreid zijn geworden en enkel door hen benuttigd zijn geweest. Waar nu de kolonistoren niet zijn binnengedrongen (Oost-Pruisen, Polen, Tcheko-Slowakije, Denemark, Zuid-Frankrijk, Rusland, enz.) wordt

nochtans dit type veelvuldig en voornamelijk in de vruchtbare gewesten, opgemerkt.

*
* *

Het feit nu, dat ook buiten onze landgrenzen de hoeve op kwadraat plan gegroepeerd en uitsluitend over de meest vruchtbare gebieden verspreid voorkomt, levert ons het volstrekt bewijs, dat dit verschijnsel meer een geografische dan een historische beteekenis heeft. Deze gesloten hoeven worden, zooals we reeds weten, in Frankrijk als in Duitschland aangetroffen, in Vlaanderen als in Wallonië. Met de kaart van Professor Haberlandt (56) is het ons mogelijk geweest het gebied, waar in Duitschland het gesloten hoevetype aanwezig is, ook met het Vlaamsche, en door de gegevens van Brunhes en Demangeon, met het Noord-Fransche verspreidingsgebied te doen aansluiten.

Deze groepeerings begint vanaf Beauce (bezuiden Parijs), gaat over Picardië, Fransch-Vlaanderen, Vlaanderen en Wallonië. In het oostelijk gebied van België komende noordelijke en zuidelijke grenslijnen van dit type het dichtst bij elkaar (Land van Herve). De zuidelijke grens gaat vervolgens oostwaarts, doorheen de provincie Luik en richt zich dan naar het Zuiden toe, terwijl nu de noordelijke grens (streek van Hasselt) bijna aan de uiterste grens van de Limburgsche Maasstreek plotseling noordwaarts keert en alzoo het zuidelijke gedeelte van de Nederlandsche Limburgsche provincie insluit. Over Roermond-Venlo gaat vervolgens deze grenslijn onverstoort al verder en verder oostwaarts (Krefeld-gebied), volgt nagenoeg de grens van het Saksisch gebied tot Danzig, bereikt Litauen, Polen, Tchecho-Slowakije; in het Zuiden: Oostenrijk, de Noordelijke Alpenstreek en gaat eindelijk terug weer noordwaarts, doorheen het Rijnland, om zich vervolgens bij de zuidelijke begrenzing (Luikerland) weer aan te sluiten.

Het gebied in Duitschland waar het kwadraat-type aanwezig is (Mittel-Deutschland), wordt begrensd ten Noorden door de Baltische vlakte; die westelijk nagenoeg de taalgrens van het Niederdeutsch uitmaakt, (cfr. Pessler), en uit zand-

grond samengesteld is, met kleine meren, heiden en moerasen bedekt, en in het Zuiden door de hoogvlakten, die bestaan uit gebergten, bedekt met bosschen. Het Centraal-Duitschland maakt het overgangsgebied uit, bedekt met vruchtbare klei-aarde van dezelfde hoedanigheid als b. v. die van het Haspengouwsche. Kortom een volkomen gelijkaardig verschijnsel van bodemgesteldheid als ten onzent.

Eens te meer blijkt het, dat het kwadraatype wel degelijk een bedrijfsgebouw is der vruchtbare en heuvelachtige kleistreekgebieden! Brunhes bevestigt dan in zeer enthousiastvolle woorden de hoedanigheden van het Noord-Fransch bedrijfsgebouw: "La grande ferme de la Flandre (Fransch Vlaanderen) des limons roux (gesloten hoeve) est peut-être, avec celle de la Brie, la plus belle des fermes de France... On comprend toute la splendide vigueur, toute la vie puissante et plantureuse de la ferme de Flandre, quand on pénètre dans une de ces cours fermées autour desquelles les bâtimens sont rangés en carré, tournant toutes leurs façades vers l'intérieur, sorte de château-fort de l'art cultural... "

... Vue de loin, cette ferme flamande, avec ses "atours", apparait comme un véritable petit village. Peu de fermes françaises sont aussi vastes et surtout aussi complètes: à l'inverse de beaucoup d'autres maisons de France, elle ne s'est pas spécialisée dans telle ou telle fonction agricole; la *courte* comprend toutes les variétés de bâtimens ruraux et c'est là sa distinctive particularité .. (57)

Hetzelfde kan dan evengoed van de Brabantsche en de Haspengouwsche, als voor de "Mitteldeutsche", groote bedrijfsgebouwen gezegd worden. Doch wat nu door de navorschers, die zich met de Vlaamsche en Waalsche bedrijfsgebouwen onledig hebben gehouden, eveneens niet opgemerkt werd, is, dat ook ten onzent de indeelingsgrens van het kwadraatype zeer nauw samenvalt met de geographische verschijnselen, dus met het landschapverschil.

Het gebied van deze gesloten hoeve wordt ten onzent, begrensd ten Noorden door de Kempische streek en de verbeterde zandstreek van Vlaanderen, ten Zuiden door de

kalkachtige streek en de Ardennen, zoodat het schier uitsluitend in de heuvelachtige kleistreek : Haspengouw, Brabant en Zuidelijk-Vlaanderen overheerschend gegroepeerd voorkomt. Bijgevolg een nagenoeg overeenkomstig geografische verspreiding als dit voor Duitschland het geval is.

* *

Op grond van onze plaatselijke onderzoekingen hebben wij voldoende wijze kunnen uitmaken, dat het langhuis als bedrijfsgebouw ingericht algemeen verspreid voorkomt, alhoewel opvallend zeldzamer in de vruchtbaarste landsstreek.

Men treft het bijgevolg min of meer gegroepeerd of regelmatig verspreid aan in de gebieden, waar het landbouwbedrijf tengevolge van de weinige vruchtbaarheid van den bodem op een zeer laag peil is gebleven, of daar waar de dichtheid van de landelijke bevolking het versnipperen van het bouwland veroorzaakt heeft, zoodat dergelijke bedrijfsgebouwen, als versmacht op een gering uitbatingsterrein, zich dan ook slechts langzaam en dan nog wel in geringe mate, kunnen uitbreiden ofwel zelfs niet . . .

Verder kan met voldongen zekerheid aangetoond, dat de bedrijfsgebouwtypen, hoe de verscheidenheid hunner planopvatting ook moge wezen, eender ook onder welke benaming men ze van elkaar heeft willen onderscheiden, niettegenstaande allerhande supposities, alle in een logisch verband met elkaar zijn te vereenigen.

De huidige planvormen van Vlaamsche hoeven leeren ons bijgevolg, dat iedere huizing zich aan de opgelegde vereischten van een min of meer belangrijk bedrijfsuitbating aangepast heeft, hetzij landbouw, veeteelt of gemengd bedrijf. Doch lost het heele in schijn ingewikkeld huisprobleem zich van zelfs op, willen wij het langgevelig boerderijtype, als het kerntype of embryo beschouwen voor de twee belangrijke huisvormen, die we reeds voldoende kennen : de hoeven met losse bestanddeelen en de hoeven in aangesloten bouworde. Daaruit hebben beide zich onbetwistbaar ontwikkeld, en zullen in de toekomst zich daaruit nog ontwikkelen.

Ook zal men willen opmerken, dat de oude hoeven van zeker belang oorspronkelijk niet een zoo uitgebreiden plattegrondvorm kunnen hebben gehad, zooals wij er nu kennen. En dat de uitbreiding van dergelijke bouwtypen zich heeft voorgedaan in verband met den aard van den bodem, rijk aan cultuurformaties — het uitbreiden van grondbezit onverlet gelaten — is een uitgemaakt feit. Nemen wij hier tot voorbeeld het Kempisch boerenhuis, welke als geplant staat te midden van gronden, die arm zijn aan de gewenschte voedingsstoffen, om het te vergelijken met de Brabantsche, de Haspengouwsche, ja met de Zuidelijk Oostvlaamsche bedrijfsgebouwen. Dit zal hier wellicht volstaan.

Wat meer is, het landschap zou niet alleen invloed uitgeoefend hebben op de huisvormen, maar ook op de taaleigenschappen evenals op het karakter van zekere volksgroeperingen. Een karakterverschil is dan ook op te merken bij de Kempische, de Waaslandsche, de Haspengouwsche als bij de Polderstreekbevolking. Of daar nu een stampsychologie mede bemoeid is ?...

Professor Blink heeft aangetoond, dat bij de Nederduitse, de Middelduitse en de Hoogduitse bevolking een verschil van karakter, van zeden en gebruiken is vastgesteld, wat bij iederen groep het gevolg is van de verscheidenheid van het landschap :

“ En wat bij de Franken reeds mogelijk is, zegt Prof. Blink. De afwisseling der terreinen hield bij de gescheiden volksgroepen eigen kleederdracht tot stand en was ook de oorzaak van vergaande staatkundige versnippering

“ Midden-Duitschland is, wat de landschapsnatuur betreft, rijker aan afwisseling, heeft meer bekoorlijkheid en levendiger aanzien dan de Saksische en Friesche landen . . . „

Maar zie hier hoe hij het contrast schetst tusschen de bevolking van Midden-Duitschland en Noord-West-Duitschland :

“ Dieper landwaarts wonen in Noord-West-Duitschland de Saksen. De uitgestrekte vlakte is *het geographisch element geweest* voor de ontwikkeling van vele hunner eigenaardigheden. Het eenvormige terrein, zonder veel afwisseling, de

uitgestrekte moerassen en heiden, met den onbegrensden horizont, zij stemden den eenzamen bewoner tot ernst . . . De arme bodem, die alleen door zwaren en onvermoeiden arbeid de bestaansmiddelen kon leveren, leidde hen (de Saksers) tot soberheid in behoeften . . . Ernstig als het landschap waren kleeding en woning. „ (58)

Trouwens wordt er door verschillende Duitsche, Fransche e. a. onderzoekers op dit verband gewezen, dat ook zou bestaan tusschen het uitzicht van de streek en de vormverscheidenheid van bepaalde huistypen, waarop het landschap onweerlegbaar invloed heeft uitgeoefend. Op dit verband welke bestaat tusschen landschap en boerderijtypen, heeft ook Ranck gewezen :

“ Wenn wir das Vorland der Alpen verlassen und weiter nach Norden in das süd- und mitteldeutsche Hügelland hinabsteigen, so ändert sich mit der Landschaft auch das Bild des Bauergehöftes. Wir betreten das Gebiet des fränkischen Hofes, der so genannt, weil seine Verbreitung in den altdeutschen Landstrichen westlich . . . (59)

*
* *

IV. Taalgrens, Volksstammen, Hoevenbouw en Dorpsaanleg.

Volledigheidshalve voelen wij ons eenigszins verplicht de vraag te beantwoorden, die meer dan eens gesteld werd : Bestaat er ten onzent zeker verband tusschen de hoeventypen en de taalgrens, de “ Frankische „ grens, welke volgens Kurth de zuidelijke grens van het Nederlandsche gebied vormt ?

Aan de hand van voorgaande uiteenzettingen, weten we reeds, dat de z. g. Frankische hoeventypen op kwadraat plan, zoowel ten Noorden als ten Zuiden van deze aangetroffen worden en zich in beider richtingen sterk hebben verspreid. Wat ons nochtans ietwat raadselachtig blijkt, al moeten wij de oorspronkelijke ligging van de taalgrens (Limes) meer zuidwaarts gaan zoeken, is dat nu de huidige taalgrens, welke sinds de V^e eeuw nagenoeg ongewijzigd is gebleven, ongeveer te midden ligt van de vrucht-

baarste landsdeelen van Vlaanderen en Wallonië, waar als hoofdtype de gesloten hoeve overheerschend voorkomt. Doch het feit, dat deze taalgrens van Oost naar West en op bijna parallele wijze dit vruchtbare gebied doorsnijdt, werkt ons het bewijs in de hand, om er ons eens te meer van te overtuigen met hoeveel omzichtigheid we ons voortaan van z. g. ethnografische waarnemingen moeten bedienen om hierdoor het verschil van hoevenaanleg te verklaren. Het feit, dat Vlamingen en Walen zich van éénzelfde bedrijfsgebouw bedienen, enkel in de meest renderende cultuurgebieden, spreekt voldoende uit zichzelf.

En hoe nu gepoogd de Frankische nederzetting met de z. g. Frankische bedrijfgebouwen te koppelen . . . ?

Volgens de opvatting van de meeste geschiedkundigen, zouden de Frankische stammen zich benoorden de huidige taalgrens sterk gegroepeerd hebben en vandaar uit, na Romeinsche legers herhaaldelijk aangevallen te hebben, vertrokken zijn ter verovering van de meer zuidelijk gelegen provincies.

Professor G. Des Marez heeft, in een heel nieuwe opvatting over de Frankische nederzetting in het Vlaamsche land, aangetoond, dat het vooruitschuiven van de Saal-Franken zich vooral in de westelijke richting van Noord-België heeft voorgedaan en dat de kolonisering van dit volk op zoek naar een nieuw vaderland reeds vanaf 358 begonnen, geleidelijk en tevens op vreedzame wijze geschiedde.

Deze inwijking duurde echter nagenoeg 300 jaar, zoodat de Saliërs 300 jaar noodig hadden om, van de Waal weggaande, de Canche te bereiken, die nochtans slechts op 300 km. van dit vertrekpunt afgelegen is.

Deze kolonisering van Vlaanderen door de Saal-Franken, heeft Prof. Des Marez in drie hoofdphasen weten in te deelen : Laag Vlaanderen (Leie en Scheldestreek) werd bezet van 358 tot in het midden der V^e eeuw (datum van de stichting van het eerste Frankisch rijk door Clodio, met Doornik als hoofdplaats). Brabant werd slechts gekoloniseerd van de VIe tot de VIIIe eeuw, eindelijk de zee kust van de VIIe tot in de IXe eeuw.

Bij ieder dezer fasen zou dan een afzonderlijk agrair stelsel vast te stellen zijn.

Dr Holwerda houdt er echter een heel andere meening op na (60). Zijn studie over de " Franken in Nederland, „ die vooral gesteund is op bodemonderzoek of oudheidkundige opgravingen, bewijst afdoende, dat de vooruitschuiving van de Frankische kultuur niet uit het Oosten naar het Westen toe, maar zich van uit het Zuiden naar het Noorden, over ons land heen, zou voorgedaan hebben. Het is werkelijk van belang hier enkele beschouwingen van Dr Holwerda, alhoewel schematisch, te resumeeren :

“ . . . De eigenlijke Romeinsche occupatie heeft zich nooit in deze onherbergzame gebieden van moeras en heide uitgestrekt (bedoeld worden hier Hollandsch-Brabant en Noordelijk-België of zooals we weten de zandstreek) ; Zuid-Hollandsch Limburg en Zuid-België alleen vertoonen het Romeinsch leven door tal van overblijfselen in den bodem.

. . . De z. g. taalgrens beteekent, dat ten Zuiden daarvan de Romeinsche taal heerschte en oppermachtig is geworden, terwijl de stammen ten Noorden van die grens verstoken zijn gebleven van dien machtigen invloed.

. . . Deze grens is bovendien ook de noordelijke grens van het gebied, waarover zich de grafvelden der Franken uitstrekken. Noordelijk daarvan, buiten dat gebied der eigenlijke Romeinsche occupatie en in Brabant en de aangrenzende deelen van Vlaamsch-België, zoekt men tevergeefs Frankische kultuuroverblijfselen.

. . . Dat van een Frankenbond geen sprake zou zijn, die, uit het Noorden gekomen (cf. Des Marez), eerst Noord-België zou hebben bezet om zich daarna op het Romeinsche gebied te storten.

. . . Het Noorden van het aangrenzende deel van België, streken onbegeerlijk eenmaal voor den Romein, was klaarblijkend ook later nog met allerlei onbeschaafde stammen bevolkt, die met de vorming van het Frankenrijk niets te maken hebben gehad en zelfs later nog door de Frankische zendelingen als halve barbaren werden aangetroffen.

... Dat Holland en het aangrenzend deel van België verre buiten het eigenlijk Frankisch Rijksgebied gelegen waren. De Franken zouden slechts later (gedurende het Merovingisch tijdvak, 6^e-7^e eeuw) langs de waterwegen noordwaarts zijn gedrongen. Vroeg-Frankische cultuur laat zich in Holland niet vinden. De oudste verschijnselen dagteekenen slechts uit de VIe eeuw. „ Tot daar Dr Holwerda, die ons eveneens over de Salische Wet en den oorsprong van de benaming “ Franken „, heel wat nieuwe bijzonderheden meedeelt.

Indien er werkelijk in Holland en in Vlaanderen totnogtoe geen historisch-Frankische cultuurresten opgegraven werden, ouder dan deze, welke uit de VIe eeuw dagteekenen, zoo kan er b. v. nog moeilijk sprake zijn van een Frankische nederzetting in het Kempenland te gewagen van waaruit, naar de eertijds gedeelde opvatting, de Saal-Franken, na de prijsgeving van Taxandria door Julianus, westwaarts zouden getogen zijn ter verovering van betere cultuurgronden.

Professor Des Marez, om zijn belangrijke studie op te bouwen, heeft zich vooral bediend van rechtsgeschiedkundige, aardrijkskundige, oudheidkundige, dialectkundige en volkskundige argumenten. Maar niettemin zag hij in den laatsten tijd een zijner voornaamste bewijsvoeringen nml. de toponymische, door de logisch uitgewerkte studie van Dr. Lindemans, met betrekking op de-ingenamen en de-salarnamen, deerlijk in het gedrang gebracht. (61)

Het zal ons hier nog eens te meer opgevallen zijn, aangezien de uitkomsten verschillend van aard zijn, hoe moeilijk het wordt nog langer te steunen op hersamengestelde feiten uit de vroegste perioden van onze stamgeschiedenis, om dergelijke uitkomsten in verband te brengen met ons onderwerp.

Het plaatselijk onderzoek bracht echter iets méér en heel onverwachts aan het licht. Wel bleek het, dat er in de door Dr. Holwerda opgegeven gebieden, welke grootendeels door de Romeinsche bezetting verwaarloosd zijn gebleven en slechts zeer laatstijdig door de Franken bezet, tal van bouwkundige elementen waarneembaar zijn, die we echter bezuiden het Kempeland noch in de vruchtbare cultuurlanden van bezuiden de taalgrens, noch in Westelijk Vlaanderen

gevonden hebben. In de Kempische streek hebben wij een bouwtype aangetroffen, welke noch door Schweistahl, noch door anderen opgemerkt is geweest. Het is nml. het "Breede „ huis, dat in bouwkundig uitzicht niet alleen zekere gelijkenis vertoont met het zeer traditioneel gebleven Noord-Brabantsche en Noord-Holl.-Limburgsche huis, maar dat in uitzicht en in planindeeling als het ware de overgang uitmaakt naar de eigenlijk overbekende Neder-Saksische of beter, de z. g. halletypen. Al is nu het "Breede „ huistype van de Kempen speciaal door zijn bouwtrant meer Kempisch dan eigenlijk Saksisch, en al lijkt het ook een meer gemoderniseerden plattegrond te hebben, toch kan dit type niet anders dan een produkt zijn van den Nedersaksischen geest, die zich over alle kunstmatige grenzen heen, in de bouwkunde heeft doen gelden. Talrijke plattegronden welke Pessler in zijn belangrijke studie over het "Nieder-Saxisch Bauernhaus „ opgeeft (62), komen nauw verwant voor met de Kempische bedrijfsgebouwen, waarover wij het hier hebben. Uiterlijk karakteriseeren zij zich van de gewone langgevel-typen door hun opvallende breedte en door de groote poort, welke te midden van den sluitgevel aangebracht is.

Nu wordt ons het bewijs geleverd, dat eertijds in de Kempen er een veel meer op het Saksisch gelijkend bouwtype en in veel zuiverder vorm bestaan heeft, dan dit heden het geval is, en wel door eenige zeer belangrijke oude dokumentaten. Onder meer zijn een tweetal gravuren, welke toegeschreven worden aan Hieronymus Cock en dagteekenen uit de XVIe eeuw hiervoor een stevig argument. Zij maken deel uit van eene serie andere gravures, alle vervaardigd naar door Pieter Bruegel d. O. gemaakte teekeningen.

"... Al te samen gheconterfeyt naer dleven, ende meest rontom Antwerpen gheleghen zijnde „ ... (64) (Zie afb. 16 en 19). Zij komen afgebeeld voor in het werk van Van Baste-laere : "Les Estampes de Pieter Bruegel,, maar worden ook in Werner Lindner's studie over : "Das Niedersaechsische Bauernhaus in Deutschland u. Holland „ afgebeeld en ook dusdanig als Saksisch beschouwd.

Het ontdekken in de Kempen van bouwelementen, die in alle waarschijnlijkheid slechts door den Saksischen bouw-

trant kunnen beïnvloed zijn geweest, klopt dan eenigermate met de belangrijke theorie van Dr. Holwerda. En heeft o. m. Van der Kinderen in zijn "Introduction à l'histoire des institutions de la Belgique", ook niet gewaagd over een Saksische nederzetting in het Kempenland?: "Dans la Campine systématiquement abandonnée par les Francs, s'installèrent des Frisons et des Saxons. . .", Verdere besluiten trekken ware wellicht gewaagd, al heeft Haberlandt gepoogd om een zeker stamverwantschap tusschen de Neder-Saksische met een gedeelte der Vlaamsche bevolking aan te toonen:

"Die Vlamen sind mit ihrer hohen Gestalt, blonden Haar und blauen Augen besonders in den Landschaften Westflandern und Antwerpen deutlich Angehörige der Nordischen Rasse und haben in den Niedersachsen ihre nächsten Verwandten. ." (65)

Het valt buiten het bestek om hier breedvoerig over deze door Neder-Saksen beïnvloede bouwverschijnselen uit te weiden. Eerlang zal de gelegenheid zich daartoe wel voordoen.

*
* *

Wij hebben gezegd, dat er in de kleistreek geen verschil van bouwtrant op kwadraatplan tusschen de Vlaamsche en de Waalsche hoeven op te merken valt. Ook wat in de kleistreekgebieden de dorpsaanleg betreft, kunnen wij geen contrasterend verschil aanstippen.

Bekijken wij bijvoorbeeld de stafkaart van het Haspengouwsche, waarvan de eene helft Vlaamsch en de andere Waalsch bevolkt is. Treffend is het te moeten vaststellen hoe gelijkend de overeenkomst van de dorpsaanleg in deze onderscheiden taalgebieden is, waar éénzelfde verschijnsel, namelijk dit van dorpen met geconcentreerden aanleg, die scherp van elkaar geïsoleerd zijn, bijna symetrisch over dit gebied verspreid liggen. Dergelijk dorpssysteem komt over de heele vruchtbare streek voor. Vanaf Doornik, over Brussel, Zoutleeuw, Hasselt, Maaseyk, en volgt nagenoeg het noordelijk grensgebied van het kwadraatvormig hoefetype.

Meitzen was het, die de eerste een zoo gemarkeerd contrast in West- en in Centraal-Europa tusschen de gecon-

centreerde nederzetting in " Dörfer „ en de domeinen der afgezonderde hoeven " Einzelhöfe „ vaststelde, den eersten vorm aan de Germaansche en den tweeden aan de Keltische bevolking toeschreef. (66)

Maar ook deze theorie werd later zeer becritiseerd, o. a. door A. Des Marez, doch vooral door Demangeon, die op het werk van Meitzen heel wat ernstige opmerkingen uitbracht, en niet minder op de door hem samengestelde kaart met de verspreiding der verschillende typen van nederzetting in dorpen, in gehuchten en dies meer :

" Malgré des variétés de forme que les savants allemands ont décrites complaisamment, c'est le village aggloméré qui représente le type fondamental de l'habitat à travers les plaines de l'Allemagne du Nord à l'Est de la Weser, ainsi que dans la presqu'île du Danemark et le sud de la Suède, dans la Bohême et sa ceinture de massifs. „ (67)

Op niet nauwkeurige wijze werden totnogtoe de ontstaansoorzaken van de verschillende nederzettingen in dorpen of in gehuchten van ten onzent uitgemaakt, al danken wij aan Mejuffrouw Lefèvre heel wat nieuwe bevindingen op dit gebied. Doch moet bij nader onderzoek de verscheidenheid van deze nederzettingen grootendeels als het gevolg van de bodemgesteldheid worden aanzien. Doch ik kan dat in deze studie niet verder nagaan.

Wat er ook van zij, toch lijkt ons de uiteenzetting over nederzettingen in dorpen, in gehuchten enz. zooals door Demangeon opgegeven, niet alleen de eenvoudigste maar daarom ook de meest logische te zijn :

" Nous ne sommes guère renseignés sur les tendances originelles des sociétés humaines. Les documents que nous possédons sur ces périodes primitives ne nous permettent que des hypothèses. Mais l'esprit ne peut pas ne pas chercher à se représenter les débuts de la civilisation de l'habitat rural. De l'habitat groupé ou de l'habitat dispersé, quelle est la forme première ? Ou bien devons nous supposer qu'ils sont tous les deux des formes premières conseillées par des conditions locales différentes. Ce qui semble probable, c'est que, bien avant l'époque où l'établissement territorial, fondé sur

l'occupation permanente d'un point géographiquement déterminé, devint la base matérielle de l'organisation sociale, les relations de parenté ont été les liens des groupes sociaux. Dès lors l'habitude de vivre en commun ne s'est-elle pas développée chez les hommes qui appartenaient à la même famille, qui descendaient du même ancêtre ?

N'ont-ils pas cherché, par un instinct tout naturel, à se grouper pour se défendre et à s'associer pour gagner leur vie ? Ainsi le groupement serait la démarche première des hommes, et cette antique organisation familiale serait l'armature des premières communautés de village ; le groupement et non pas la dispersion, serait le premier degré de l'habitat. „ (68)

*
* *

V. Bodemgesteldheid, Veiligheidsoverweging en Plattegrondsvormen.

Recapitulerende komen wij tot de volgende besluiten :

Dat oude volksgroeperingen in onze gewesten niet alle naar behooren en op éézelfde gunstige wijze geholpen zijn geweest ten gevolge van de verscheidenheid van bodem, is een feit. Hierdoor wisselde logischer wijze en naderhand geleidelijk, niet alleen de indeeling van een van oudsher en in principieel algemeen aanvaarde planoplossing gemakkelijker af in het eene gebied meer dan in een ander. Alnaar de gewichtigheid van de uitbating toenam waren de uitbaters, vooral de minst gegroepeerden, ten slotte dan ook verplicht geweest, om ter vrijwaring van hun erf en goed, tot zekere veiligheidsvoorzorgen over te gaan.

Deze voornaamste veiligheidsvoorzorgen, die men opgelost heeft en nu nog steeds traditioneel worden voortgezet, zijn bij de drie bekende grondtypen de volgende :

a) *Bij het langgeveltype en het " Breed „ Kempisch huis :* Gansch het bezit ligt geconcentreerd binnen het gebouw. De verschillende dienstruimten kunnen bereikt worden zonder de woning te moeten verlaten. Doch is naderhand, bijzonder in het Westelijk gebied, deze voorzorg stilaan weggevallen.

b) *Bij de omwalde hoeve met losse bestanddeelen* : Hiet liggen al de dienstgebouwen binnen een kunstmatig aangelegden wal of gracht. Een enkele ingangspoort sluit den ingang tot het binnenhof af. Deze poorten vertoonen wel eens elementen, die den schijn van een min of meer defensief karakter hebben, zooals schietgaten en kanteelen. Eens de poort gesloten zoo kan niemand meer het hof betreden, tenzij door zich in het water te wagen. Zorg wordt er dan ook gedragen om het binnendringen bezijden deze poort te verhinderen. Een soort van versperring in vorm van breeden steunbeer, die soms ver in het grachtwater staat, is daartoe opgesteld. De schoonste poorttypen vinden wij in Oost- en West-Vlaanderen, en weleens in het Kempenland. Het zijn ofwel poortgevels of poortgebouwen.

c) *Bij de hoeve op kwadraat plan (gesloten hoeve)* : De verschillende dienstruimten zijn enkel van het binnenhof te betreden. De buitenmuren zijn gewoonlijk slechts van weinige en zeer kleine vensters voorzien. Van binnenshuis houdt men altijd gemakkelijk oog op wat er op het binnenhof van het erf gebeurt. Ook bij dergelijke constructies treffen wij de zeer monumentale poortgebouwen aan, doch veelal stonden deze eertijds geïsoleerd, en waren zij door hooge afsluitingsmuren geflankeerd, die het binnenhof omtuinden. Meestal zijn zij nu omgebouwd tusschen links en rechts toegevoegde gebouwen (zie fig. 9).

Bij beide laatste hoeven zijn deze veiligheidsvoorzorgen slechts aangewend kunnen worden alnaar de uitbreiding van een bedrijfsgebouw belangrijker werd. Doch hebben ieder dezer voorzorgen zich dan ook bepaald in verband tot de bodemgesteldheid. Zoo b. v. bij de hoeve op kwadraat plan gebouwd, bemerken wij dat men er zichtbaar naar streefde deze van één algemeenen ingang te voorzien, zoodat niemand de hoeve kon verlaten of binnentreden zonder opgemerkt te worden. Bij de omwalde hoeve, waarvan integendeel de gebouwen los van elkaar staan, zien wij dat zonder eenigen twijfel hier eveneens éénzelfde voorzorg als bij de hoeve op kwadraat plan bedoeld is, wat al dadelijk blijkt uit den eenigen ingang, de soms hooge en stevige poort, die toegang verstrekt tot het binnenhof.

Hier denken wij vooreerst en haast onwillekeurig aan de vele plunderingen van zwervende lieden, roofzuchtige soldeniers, die dikwijls onze streek onveilig maakten ; ook aan de ongewenschte bezoeken van gevreesde dieren, als den wolf e. a.

Men veronderstelde, dat al deze vijanden den uitbater dwongen, vooral voor de zeer afgelegen hoeven, deze op een haast defensieve wijze in te richten.

Hier stelt zich de vraag : Hoe komt het nu, dat bij de eene hoeve omwallingsgrachten voorkomen en bij de andere (de gesloten) dit uiterst zelden of haast niet het geval is ? Mej. Lefèvre ook heeft deze vraag gesteld, doch geen duidelijk antwoord aan gegeven (68).

Hoe kan dit anders dan door den aard der bodemgesteldheid zelf verklaard.

Wij weten, dat de westelijke streek van Vlaanderen laag is en doorsneden met menigvuldige watergangen, grachten en kreekjes en hierdoor zeer waterhoudend, Daarentegen, in het zuidelijk gedeelte van Vlaanderen, waar nu de streek heuvelachtig is, — het reliëf van den bodem verschilt daar van 50 tot 100 en meer meter, — is het bestaan van stilstaand water haast onmogelijk, gelet op het groote kilometrisch verval van rivieren en beken, ofwel is er de watertoevoer zeer onregelmatig verdeeld. Nochtans, waar in de heuvelachtige streek het eenigszins mogelijk was het water van een nabijloopende rivier te gebruiken ter omwalling eener hoeve, zien wij daar wel eens hoeven met losse bestanddeelen of in nauwaangesloten orde gebouwd, terwijl de ietwat hooger en verder van de rivier verwijderd gelegen hoeven van een zuiver kwadraat plan zijn.

Indien nu het insluiten van een binnenhof niet door omwalling mogelijk was, kon dit niet beter opgelost dan door de dienstgebouwen en naarmate de uitbreiding ervan toenam, tot één geheel bij elkaar aan te sluiten in het vierkant ? Kon dergelijke inbouwing van het hof op praktischer wijze opgelost worden dan door deze dienstgebouwen zelf ! Aldus werden de toegangen van de verschillende dienststruimten op het binnenhof geconcentreerd, werden deze dus ontoegankelijk gemaakt voor ongewenschte bezoekers.

Zeker blijkt het, dat bij dergelijk bouwtype ernstiger brandgevaar te vreezen is dan dit voor de hoeve met losse bestanddeelen het geval kan zijn, aangezien bij brandongeval slechts een der dienstgebouwen getroffen kan worden. Verkozen nu de bezitters van hoeven in de heuvelachtige streek het ommuringssysteem, zoo hebben meermalen de oneffen gronden, de uitbreiding van de dienstgebouwen op een minimum van oppervlakte opgedrongen, en de bezitters verplicht deze zoo dicht mogelijk bij elkaar te doen aansluiten. Aldus werd gelijktijdig de veiligheidsvoorzorg opgelost.

Nochtans mag men in geen geval in het massieve uiterlijk van dergelijke volgroeide kwadraatvormige gebouwen een opzettelijk gewild defensief karakter zien. Ze dan ook als een soort van vesting te willen beschouwen lijkt overdreven, daar zij vooreerst in het verleden niet zooals nu in het vierkant waren gebouwd, en onmogelijk tegen gelijk welk geweld bestand kunnen geweest zijn, te meer nog aangezien zij eertijds niet van duurzame materialen waren opgetrokken en slechts meest alle in de laatste eeuwen (XVI-XVIIIe) met dergelijke materialen gebouwd werden. Zeker heeft het trotsch en grootsch uitzicht van de Brabantsche en Haspengouwsche hoeven deze veronderstelling sterk beïnvloed. Eenzelfde veronderstelling doet zich eveneens voor bij dergelijke opgevatte hoeven in Hollandsch-Limburg, die een nagenoeg zelfde uitzicht vertoonen als de kwadraatvormige hoeven van ten onzent. Franquinet zegt immers: "Het geheel ziet er uit als een krachtige weerbaarheid en paraat ter verdediging. Wie de geschiedenis van Zuid-Limburg kent, wie weet, hoe telkens en telkens weer stukken grondgebied van de eene hand in de andere overgingen, bijna nooit zonder strijd en verwoesting, hoe Tateren en Bokkenrijders eeuwenlang deze streken onveilig maakten en plunderden, beseft, waarom dit boerderij-type uiterlijk een meer militairen dan een uitnoodigenden indruk maakt. „

Een beetje overdreven lijkt ons dan ook het hier aangehaalde van denzelfden schrijver uit zijn werkje over "Boerderij-typen in Limburg „, waar hij in het poortgebouw een defensieve oplossing meent te mogen zien: "De poortingang is van binnen overkapt of overbouwd, zoodat hij een goede

schuilplaats biedt bij slecht weer, vroeger tegen vijandelijke projectielen, die over den poortmuur werden geworpen? „(70)

Ook Demangeon treedt dergelijke meening bij. O. a. wordt het Brabantsch hoevetype als een min of meer vestingachtig gebouw beschouwd, al blijkt het, dat deze hoeven enkel bij toeval wellicht, eens tot dergelijke doeleinden hebben gediend: „ . . . Il (de Brabantsche eigenaar) habite un type remarquable de ferme composée d'énormes bâtiments rangés autour d'une cour pavée ; leur aspect de forteresses semble les préparer à jouer ce rôle, car plusieurs d'entre elles ont servi de réduits défensifs pendant les batailles : ainsi les fermes de Goumont, de Papelotte, de la Haie Sainte, du Mont-Saint-Jean près de Waterloo. „ (71)

*
* *

Het zou ons te ver buiten het bestek van deze bijdrage voeren moesten wij in dit beknopt overzicht over de plattegrondsvormen van z. g. Frankische hoeven nog andere van de vele tegenstrijdige definities of verklaringen opsommen, die men neergepend heeft. Het ware onmogelijk al deze schrijvers te volgen. Wel moeten wij bekennen, dat alhoewel meestal oppervlakkig, over het Vlaamsche boerenhuis merkwaaardige zaken gezegd werden, die onbetwistbare diensten aan de studie van de Volkskunde van ons land brengen. Doch zijn, zooals reeds werd opgemerkt, een groot deel dier gegevens slechts gesuggereerd of zeer moeilijk aan te nemen.

De wijze, waarop men de traditie, de praktische en geestelijke gewoonten van den plattelander pleegde te verstaan, werd veelal verkeerd begrepen. Zijn levensomstandigheden, zijn maatschappelijke toestanden, zijn doelmatigheidszin, was meermalen van een à té romantisch waas omsponnen. Ten slotte krijgt de telkens met geestdrift aangehaalde ingeboren eerbied voor het patriarchale huis een zeer verscheiden en meteen onzekere beteekenis. Zeker houden de plattelanders zich aan de traditie vast, doch dit gebeurt veelal gedwongenderwijze.

Deze landelijke gebouwen getuigen dan ook van een zeer individueele verscheidenheid. Zij hebben ook ieder hun

eigen geschiedenis. Het feit nu, dat er werkelijk geen scheiding denkbaar is tusschen ekonomie en bouwkundige vormen, evenmin als deze bestanddeelen te scheiden zijn van de natuurlijke eigenschappen der streek, van klimaat en van de aangewende veiligheidsoverwegingen, enz., levert voor onze stelling een onweerlegbaar bewijs, dat we met het geven van historische benamingen aan zekere boerenhuistypen, maat moeten houden. Beter ware het voortaan de hoevetypen naar hun plattegrondsindelinge te bepalen, in verband met de streek, waarin zij zich bevinden : langgeveltype, hoeve met losse bestanddeelen, hoeve op kwadraat plan, breed Kempisch huis, enz.

Ook hebben wij kunnen opmerken dat het suffix-argument " heim „ of " Sala „ geen bruikbare argumenten opleveren om den oorsprong voor den ontwikkelingsgang van bepaalde huisvormen aan bepaalde historische volksnederzettingen te kunnen toeschrijven. Evenmin kunnen de theorieën over de verschillende dorpsystemen nog langer gelden, om uit te maken of de bevolking een specifiek Keltisch, Saksisch, Friesch of Frankisch karakter zou vertoonen, naar gelang ze woont op alleenstaande hoeven of in gehuchten of dorpen, vermits al de verschillende huisvormen van ten onzent niet logisch daarmee kunnen verbonden worden.

*
* *

Aan het slot van mijn artikel zij het mij gegund om mijn dank uit te spreken aan Prof. Paul de Keyser, voorzitter van den Bond van Oostvlaamsche Folkloristen, voor zijn welwillende opmerkingen en aanwijzingen, en aan wiens cursus over folklore in 1926-27 ik veel te danken heb. Aan hen, die mij bij mijn opsporingen ter plaatse menigmaal behulpzaam waren, in het bijzonder den heer Lod. Verlodt, den verdienstelijken secretaris van de Folklore-Museumcommissie, ook aan Professor G. Dept en aan den ieverigen secretaris van den Bond, den heer F. Van Es, zeg ik hier dank om hun aanmoedigende belangstelling en spontane hulpvaardigheid.

AANTEKENINGEN.

- 1) Voor Duitschland alleen onderscheidde Haberlandt niet min dan 33 "Einzelformen",
- 2) Cfr. o.a. VERSTRAETE Eug. Vlaamsche nederzettingen in Duitschland. "Toerisme", 10 j., n° 4, blz. 101.
- 3) Herm. VAN DER KLOOT, Meyburg : Onze Boerenhuizen, blz. 8.
- 4) J. BRUNHES : Géographie Humaine, I vol. p. 411-415.
- 5) VAN GENNEP. Le Folklore, blz. 99.
- 6) CLAERHOUT J. (Abbé) zie o. m. "Colonies frisonnes dans la plaine Maritime", Ann. Soc. sc. Brux. 1921, blz. 179-180.
- 7) De "Bergschuur Fleriskot", te Leffinge, de "Goedblomme", te Dudzele, en de "Bergschuur", te St. Andries-Brugge, alleen werden geclassificeerd.
- 8) CLAERHOUT J. Over den oorsprong van 't Volk van West-Vlaanderen. Biekorf, 1898, blz. 95.
- 9) SEGHERS, J. De Sassen in Frankenland, Biekorf, 1898, blz. 151.
- 10) PESSLER, W. (D^r). Deutsche Volkstumsgeographie, 1931, blz. 61.
- 11) LEHMANN, O. L'Art populaire dans la maison paysanne allemande. In "L'Art Populaire", 1930, blz. 67.
- 12) KUNDZINS, P. La Maison Lettone. 1930, blz. 137.
- 13) URABAYEN, L. L'Architecture Populaire en Navarre, ib. 176.
- 14) Dit plaatselijk onderzoek werd begonnen einde 1925 en sindsdien onafgebroken voortgezet. De actueele documentatie is buitengewoon belangrijk.
- 15) TREFOIS, Cl. Het stroodekkersbedrijf in Vlaanderen. Bijdrage tot de studie v. d. huizen- en hoevenbouw. Uitgave v. d. Bond v. Oostvl. Folkl. 1930.
- 16) In het meest vruchtbare Kempenland bemerken wij wel eens boerderijtypen op haaksvormig aangelegd plan, veelal met losse schuur. Het is dus voor het Kempisch boerenhuis niet algemeen naar Mej. Lefèvre zegt : "La maison de Campine est tout entière en façade. La juxtaposition des trois parties, l'étable et la grange s'alignant sur le prolongement du logis, produit une sorte d'étirement de la demeure suivant une seule direction", L'habitat rural, blz. 201.

- 17) SCHWEISTAHL, M. Histoire de la maison rurale en Belgique et dans les contrées voisines, blz. 155.
- 18) LYNA, J. Nos vieilles fermes, 77-92, en "Onze oude Kempische Hoeven", blz. 49-53.
- 19) SCHWEISTAHL, M. Histoire . . . blz. 172.
- 20) SCHWEISTAHL, M. Histoire . . . blz. 172.
- 21) DEMANGEON : L'habitat rural en France blz. 358.
- 22) M. HABERLANDT & A. Haberlandt : Die Völker Europas, 243.
- 23) FAVAUGUES, Hélène : Le Haut-Velay, Ann. de Géogr. 1927, blz. 408.
- 24) DAUZAT. Les anciens types d'habitation rurale en France, La Nature, 1924, blz. 53-60.
- 25) HABERLANDT M. & A. : blz. 422.
- 26) HABERLANDT M. & A. : blz. 220.
- 27) MIELKE. Siedlungen des Deutschen Volkes, 160.
- 28) SCHRIJNEN J. Het Frankisch-Keltische of langgeveltype, Nederl. Volkskunde, blz. 59.
- 29) SCHRIJNEN, id. blz. 59.
- 30) cfr. J. VERCOULLIE, Vlaanderen door de Eeuwen Heen, I, blz. 210, Ronse & Raison, blz. 24.
- 31) SCHWEISTAHL, id. Hist. maison rurale en Belgique. T. 20, 87-196.
- 32) cfr. BEHN, Fr. Hausurnen.
- 33) B^{on} de LOË, Notions d'Archeologie préhistorique, belgo-romaine et franque, blz. 233 (Habitations), fig. 182.
- 34) LOESCHKE. Fränkisches Wohnhaus in Tempelgelände Trierer Zeitschrift, 1929, blz. 161.
- 35) OELMANN : Römische Villen im Rheinland. Arch. Anzeiger, 1928, blz. 228.
en OELMANN : Ausgrabung eines keltischen Bauernhauses im Mayener Stadswalde. Forschungen und Fortschritte, 3 jaarg. n^r 11, blz. 81.
- 36) BEHN, Fr. Hausurnen. blz. 110.
- 37) Over deze poorten zal breedvoerig gehandeld worden in het 3° deel.
- 38) DES MAREZ, G. Le problème de la colonisation franque et le système agraire en Belgique, blz. 90.
- 39) LEFÈVRE, M. L'habitat rural en Belgique.
- 40) DEMANGEON, Ann. Geogr. blz. 368.

41. LEFÈVRE, M id. blz. 96.
42. RANCK, C. Kulturgeschichte des deutschen Bauernhauses, blz. 44.
43. CLAERHOUT, J. Biekorf, XXIV, 312. Wordt ook door WINKLER (Oud Nederl. 1888, 12) bevestigd.
- 44) cfr. o. m. Blink : Frankrijk als Economisch Geogr. gebied en De Bie " Biekorf „ VI, 313, Demangeon, Brunhes, " Biekorf „ VI, 325, enz.
- 45) BRUNHES, id. blz. 432 en ib. blz. 434.
- 46) DEMANGEON, ib. 369.
- 47) RANCK, ib. 44.
- 48) DES MAREZ, ib. 143. & Claerhout, J. : " *Over den oorsprong van 't Volk van West-Vlaanderen* „ : . . . " Zoo schijnt het mij dat de bevolking in den Zuid-oostelijken hoek van West-Vlaanderen, in de gou tusschen Leie en Schelde, zuiver Frankisch is : aan den West-nederfrankischen tongval en aan den *onloochenbaren frankischen bouwtrant* der hofsteden „, Biekorf, 1898, blz. 95.
- 49) CLAERHOUT, J. id. 1913.
- 50) DEMANGEON, ib. blz. 367.
- 51) VAN GENNEP, ib. blz. 99.
- 52) HABERLANDT M. & A. ib. blz. 448.
- 53) SCHRIJNEN, J. Nederl Volksk. I, blz. 61-65.
- 54) LEFÈVRE, M. ib. blz. 246.
- 55) LEFÈVRE, M. ib. blz. 247. Het is van zeker belang te weten, dat enkele jaren geleden te Neuhäusel in Westwald, de fundeeringen van een bedrijfsgebouw op kwadraat plan met binnenhof bloot werden gelegd. Deze resten (vakwerk) zouden dagteekenen uit het vóór-Frankisch tijdvak. " *Germania* „ Juni 1925 en April 1928.
- 56) Zie HABERLANDT. " *Karte der Hausformen im deutschen Volksgebiet und den angrenzenden Ländern* „, Bijblad blz. 176. Bij deze kaart ontbreken de verspreidingsgebieden van de Nederlandsche, Vlaamsche en Fransche boerenhuistypen. Demangeon en Brunhes hebben vooral gesteund op de gegevens van de Foville, M. A., *Enquête sur les conditions de l'habitation en France, les maisons-types* (Paris, 1894).
- 57) BRUNHES, ib. blz. 430.
- 58) BLINK : Deutschland als Economisch-geografisch gebied. blz. 59-61.

- 59) RANCK, *ib.* blz. 62.
60) Dr HOLWERDA : De Franken in Nederland. 1-50.
61) Dr LINDEMANS : De Frankische kolonisatie in Brabant.
De Toponymische argumenten in G. Des Marez' " Le
Problème de la Colonisation Franque „ Eigen Schoon en
de Brabander, XIII, 177 en vlg.
62) cf. Dr W. PESSLER : " Das Altsächsische Bauernhaus „
63) SINDER, W. Niedersächsische Bauernhaus. fig. 121 & 260.
64) cf. VAN BASTELAERE & Hulín de Loo : Estampes de
Pieter Bruegel, fig. 28 en 45.
65) HABERLANDT M. & A., *ib.* blz. 217.
66) cfr. MEITZEN, A. Siedlungen u. Agrarwesen der Ost-u.
Westgermanen usw. Atlas. Berlin 1895.
67) A. DEMANGEON : La géographie de l'habitat rural blz. 3.
68) A. DEMANGEON, *ib.* blz. 14.
69) LEFÈVRE, M. L'habitat . . . blz. 251.
" On pourrait se demander pourquoi la Flandre est seule
restée fidèle au type primitif de la maison en ordre lâche ?
Cette région est la seule du pays où, jusqu'au XIXe siècle,
les très grandes fermes étaient encore construites en maté-
riaux inflammables : chaume et bois et, par conséquent,
les dangers d'incendie étaient plus grands qu'ailleurs. Nous
n'irons pas jusqu'à affirmer que telle est la cause unique
du maintien de la ferme en ordre lâche en Flandre, il y a
là cependant une coïncidence qui mérite d'être signalée. „
70) FRANQUINET, E. Boerderijtypen in Limburg, blz. 9-10.
71) DEMANGEON, A. Belgique-Pays-Bas, Luxemburg,
blz. 86.

BIJGEVOEGDE NOTA : Met betrekking op de fig. 9, 12 & 14,
(16 eeuwsche boerderijtypen). Aussi voyons nous sortir de la
boutique de *Cock*, en 1559, le recueil de vingt-sept planches de
petits paysages Campinois (waaronder fig. 12 & 14 behooren) et
Brabançons (zonder twijfel is fig. 9 hier een type van) simples,
réels, et sans fantaisie ni interprétation. *Van Bastelaere*, blz. 11.
(Les Estampes de Pieter Brueghel).

Landschappen (fig. 12 en 14) genomen uit de serie : " *Multi-
flarum Casularum* „ , . . . enz. " Vele ende seer fraeye ghelegent-
heden van diverssche Dorps huysinghen, hoeven, Velden, Straten,
ende dyer ghelycken, met alderhande Beestkens verciert. Al te
samen gheconterfeyt naer dleven, ende meest rontom Antwerpen
ghelegghen synde „

De figuren 5-6-9-11-12-13-14 verschenen in het 1° *Jaarboek van het Vlaamsche Aardrijkskundig Genootschap, 1930, Antwerpen : De Plattegrondsvormen van Vlaamsche Hoeven* door *Cl. Tréfois*.

De clichés van fig. 10, 16 en 18 werden ons welwillend in bruikleen afgestaan door de firma Van Oest te Brussel. Zij zijn verschenen in *Les Estampes de Pieter Bruegel* door *Van Baestelaere*.

GERAADPLEEGDE WERKEN.

- ARDOUIN DUMAZET. *Voyages en France*. 18e série :
"Flandre", 1912.
- BASTELAERE, A. van & Hulin de Loo : *Les Estampes de P. Bruegel*, 1908.
- BEHN, Fr. (*Vorgeschichtliche Forschungen*) Band I : *Hausurnen*, 1924.
- BIE, J. De, *Biekorf* 1898.
- BLINK, H. (Dr. Prof.) *Frankrijk als Economisch-geografisch gebied*. 1928.
- BLINK, H. (Dr. Prof.) *Duitschland in zijn Opkomst en Beteekenis als Economisch-Geografisch gebied*, 1927.
- BOETTICHER, Ad. *Die Bau-und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen. Kulturgeschichte Ostpreussens. Nachträge* 1898.
- BRUNHES, J. *Géographie Humaine de la France*. I, 1920.
- CLAERHOUT, J. (abbé) *Biekorf*, 1898, 1913.
- CLAERHOUT, J. (abbé) *Annales Soc. Scientif. Brux.* T. 40, 1921-21, T. XXXV, 1910-11.
- CUMONT, *Comment la Belgique fut romanisée*.
- DAUZAT. *Les anciens types d'habitation rurale en France*. *La Nature*, 1924.
- DEMANGEON, A. *L'Habitation Rurale en France. Essai de classification des principaux Types*. *Ann. de Géographie*. T. XXIX (1920).
- DEMANGEON, A. *La Géographie de l'Habitat rural*. *Ann. Géogr.* T. 36, 1927.
- DEMANGEON, A. *Géographie Universelle*, T. II : *Belgique, Pays-Bas, Luxembourg*, 1927.
- FAVAUGES, Hél. *Le Haut-Velay entre Loire et Allier. Transformations dans l'habitation, les méthodes, les mœurs*. *Ann. Géogr.* 1927.
- FORSCHUNGEN UND FORTSCHRITTE, 3 Jahrg. 1927.

- GERMANIA, IX, J. 1925 en XII, J. 1928.
- HOLWERDA, J., De Franken in Nederland (Oudheidk. Mededeel. V. 1924).
- KLOEPEL, Bauernhaus. Wasmuths Lexikon der Baukunst. 1929.
- LEFÈVRE, Marg. L'Habitat Rural en Belgique, 1926.
- VAN DER KLOOT-MEYBURG, H. Onze Oude Boerenhuizen, 2e uitg. 1920.
- LINDEMANS, Dr. De Frankische Kolonisatie in Brabant. De Toponymische argumenten in G. Des Marez' le Problème de la Colonisation Franque (Eigen Schoon en de Brabander, XIII).
- LINDNER, Werner, Das Niedersächsische Bauernhaus in Deutschland und Holland, 1912.
- LOË, B^{on}, de. Notions d'Archéologie préhistorique, belgo-romaine et franque (z.d.)
- MAREZ, G. Des Le Problème de la Colonisation Franque et le système agraire en Belgique, 1927.
- MARTONNE, De. Géographie Universelle, T. IV. L'Europe Centrale, 1931.
- MIELKE, K. Siedlungskunde des deutschen Volkes und ihre Beziehung zu Menschen und Landschaft. 1927.
- OELMANN, Dr. Fr. Römische Villen im Rheinland, Archaeol. Anzeiger. Beiblatt zum Jahrbuch des Arch. Instit. 1928.
- PESSLER, W. Deutsche Volkstumsgeographie. 1931.
- PESSLER, W. Das Altsächsische Bauernhaus in seiner geographischen Verbreitung, 1906.
- L'ART POPULAIRE. Institut Internat. de Coopération Intellect. 1930.
- RANCK, C. Kulturgeschichte des deutschen Bauernhauses, 1913.
- RONSE & RAISON. Fermes-Types et constructions rurales en West-Flandre, 1918.
- SCHWEISTAHL, M. Histoire de la maison rurale en Belgique et dans les contrées voisines. Ann. Soc. Arch. Bruxelles XIX-XX, 1900.
- SCHRIJNEN, Prof. J. Nederl. Volkskunde. 2e uitg. I. 1930
- TOERISME. Orgaan v. d. Vl. Toeristenbond, Antwerpen.
- TRIERER-ZEITSCHRIFT. 4e Jahrg. 1929.
- VERCOULLIE, Prof. J. Vlaanderen door de Eeuwen heen. I. uitg. I, 19...
- WINKLER, J. Bouworde der Germanen (Biekerf, 1898).

Fig. 1. Boerderij te Meerhout (Kempen). Langegevel-type.

Fig. 2. Boerderij te Elingen (Brabant). Langgevel-type.

Fig. 3. Boerderij te Leut (Limburg). Vakwerkbouw.

Fig. 4. Hoeve met losse schuur te Kasterle (Kempen).

Fig. 5. Boerderij te Sleydinge (O.-Vl.). Langgevel-type.

Fig. 6. Omwalde Hoeve te Moll (Kempen).

Fig. 7. Hoeve te Elsegem (O.-VI.).

Fig. 8. Omwalde Hoeve te Mariakerke (O.-VI.).

Fig. 9. Omwalde Hoeve te Lampernisse (W.-Vl.).

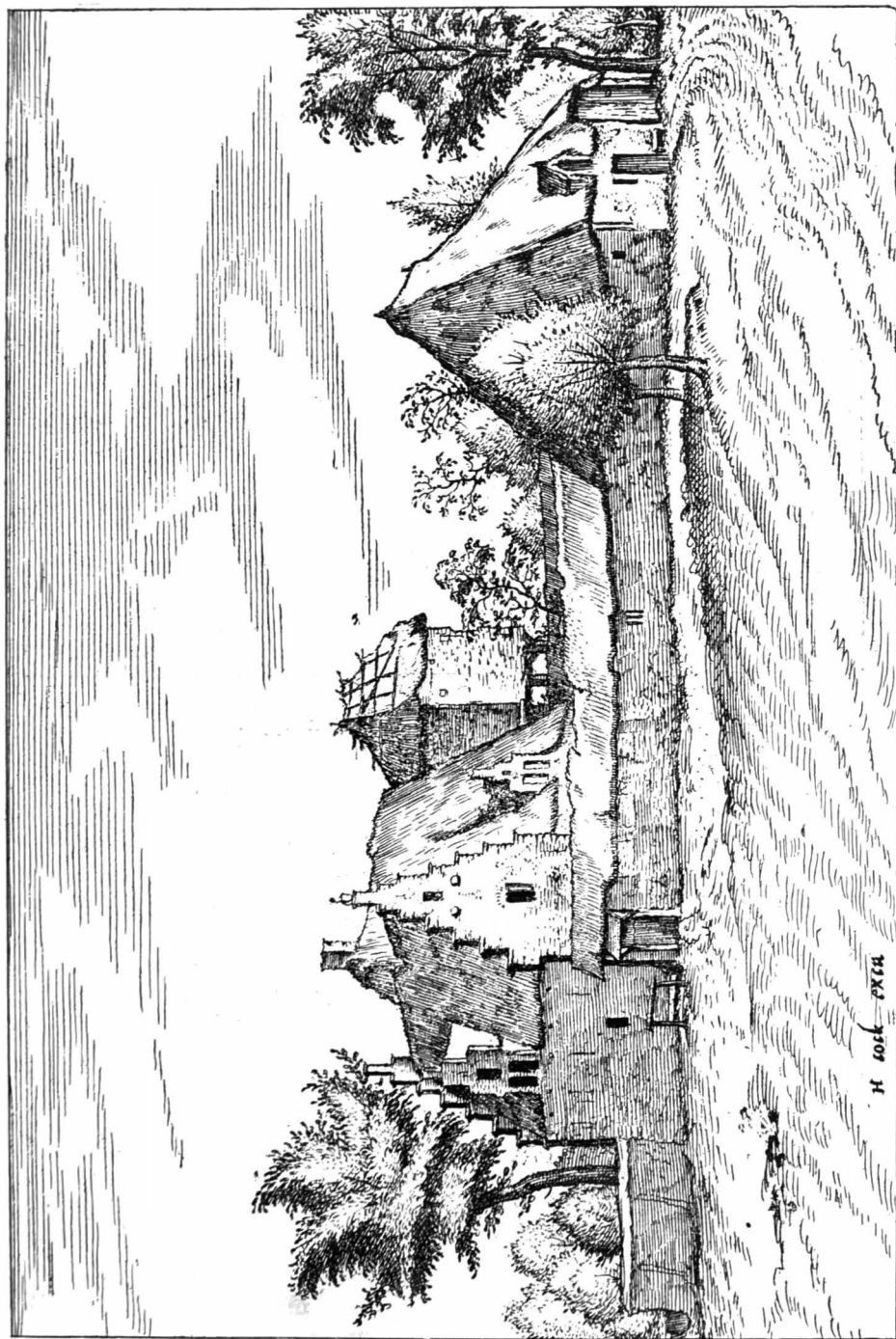

Fig. 10. H. Cock, (naar P. Breugel, 1559). Brabantsche hoeve uit de XVIe eeuw.

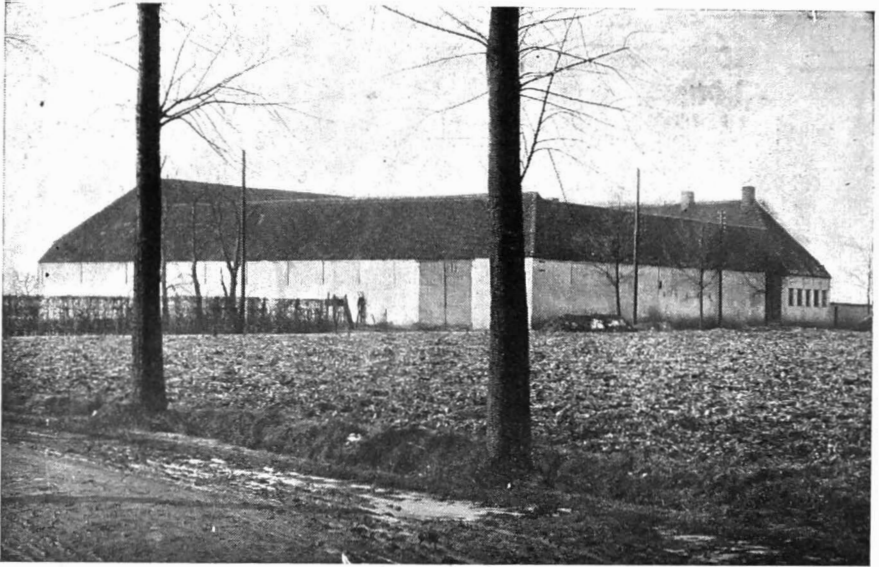

Fig. 11. Hoëve te Syngem (O.-Vl.). Gesloten type.

Fig. 12. Hoëve te Oosterzele (O.-Vl.), Binnenhof.

Fig. 13. Hoeve te Lanaken (Limburg), Gesloten type.

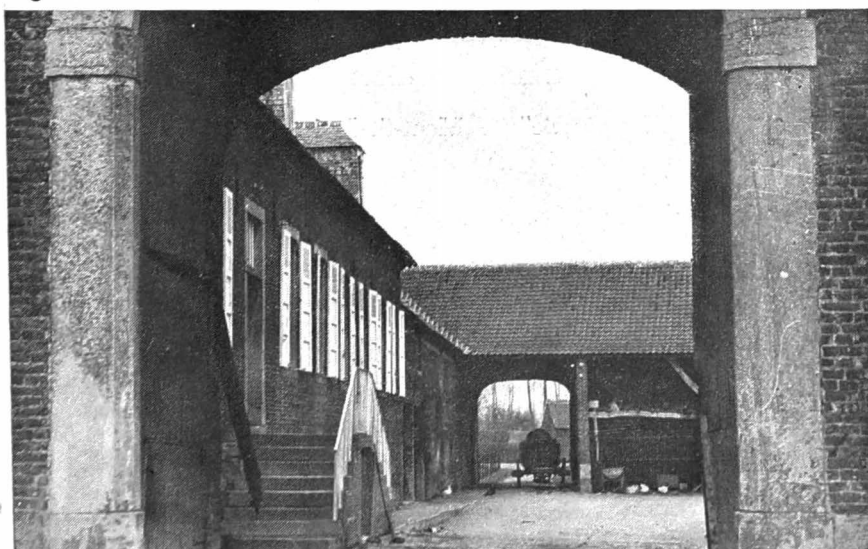

Fig. 14. Hoeve te Edingen (Taalgrens, Heneg.). Binnenhof.

Fig. 15. Hoeve "Haute Masquinerie" te Mont-St-André (W. Brabant).

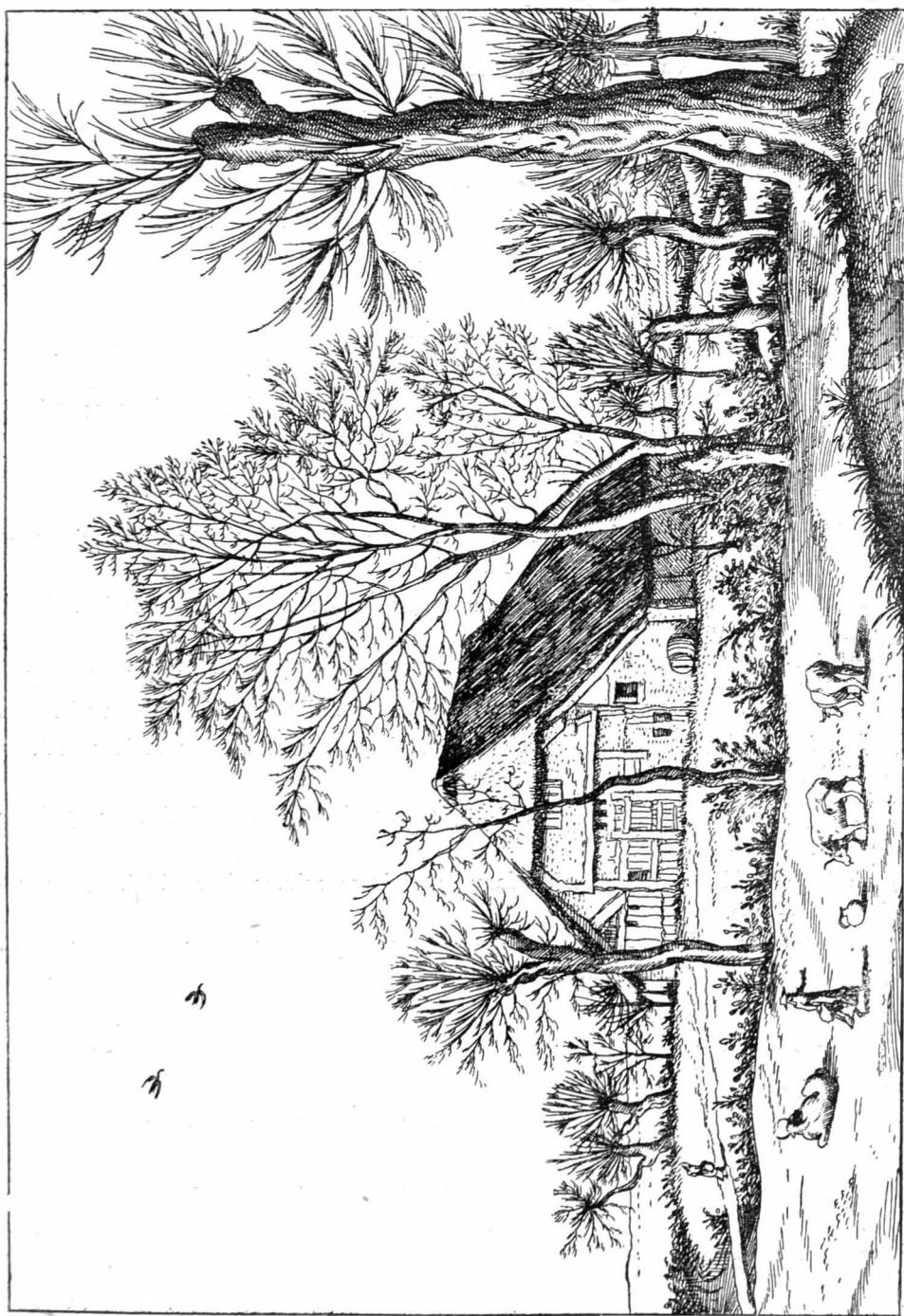

Fig. 16. H. Cock (naar P. Bruegel, 1559). Kempische hoeve uit de XVIe eeuw.

Verklaring bij de kaart

I. — PLATTEGRONDSVORMEN.

- a. Plattegrond-type van z. g. "Bergschuur".
- b. " " van omwalde hoeve met losse bestanddeelen.
- c. " " van centraal-Kempisch boerenhuis.
- d. " " van Kempisch boerenhuis.
- e. " " van Westelijk-Brabantsch boerenhuis.
- f. " " van Westelijk-Vlaamsch boerenhuis.
- g. " " van Kempisch boerenhuis met losse schuur.
- h. " " van tweecellige woonst.
- i. " " van hoeve met gesloten binnenhof.
- j. " " van volledig gesloten hoeve.
- k. " " van Kempische hoeve met "draaistal".

h = huis- of woonkamer; k = slaapvertrekken, "beste" of familiekamer; sch = schuur; st = stal(-len); p = doorrit of ingangspoort.

II. — GEARCEERDE KAART:

- 1) **Polderstreek.** Gebied der Hoeven met losse bestanddeelen en van de z. g. "Bergschuur". Westelijke langgevel-typen.
- 2) **Verbeterde streek van Vlaanderen.** Hoeven met losse bestanddeelen. Langgevel-typen.
- 3) **Kleistreek.** Hoeven op kwadraat plan. (Gesloten). Gewoon langgevel-type.
- 4) **Kleistreek.** Hoeven op kwadraat plan. Kempisch-Brabantsche langgevel-typen.
- 5) **Kempische Zandstreek.** Kempisch langgevel-type, boerenhuis met losse schuur en "Breede" huistypen.
- 6) **Klein Brabant.** Gemengd gebied. Hoeve met losse bestanddeelen en gesloten hoeven. Kempische langgevel-typen.
- 7) **Verbeterde Kempische streek.** Hoeve met losse schuur, "Breed" huis, en gewoon langgevel-type.
- 8) **Zuidelijke West-Vlaamsche kleistreek.** Hoeve met losse bestanddeelen en hoeven op kwadraat plan. Langgevel-typen.
- 9) Staatsgrenzen.
- 10) Provinciegrenzen.
- 11) Taalgrens.
- 12) Grenslijnen van de Kleistreek, de verbeterde Zandstreek, de Kempische streek en van de Polders.
- 13) Uitzicht van de streek. (Hoogte van den bodem). 1-10; 10-30; 30-50; 50-100 en + m.
- 14) Duinen (visscherswoningen).

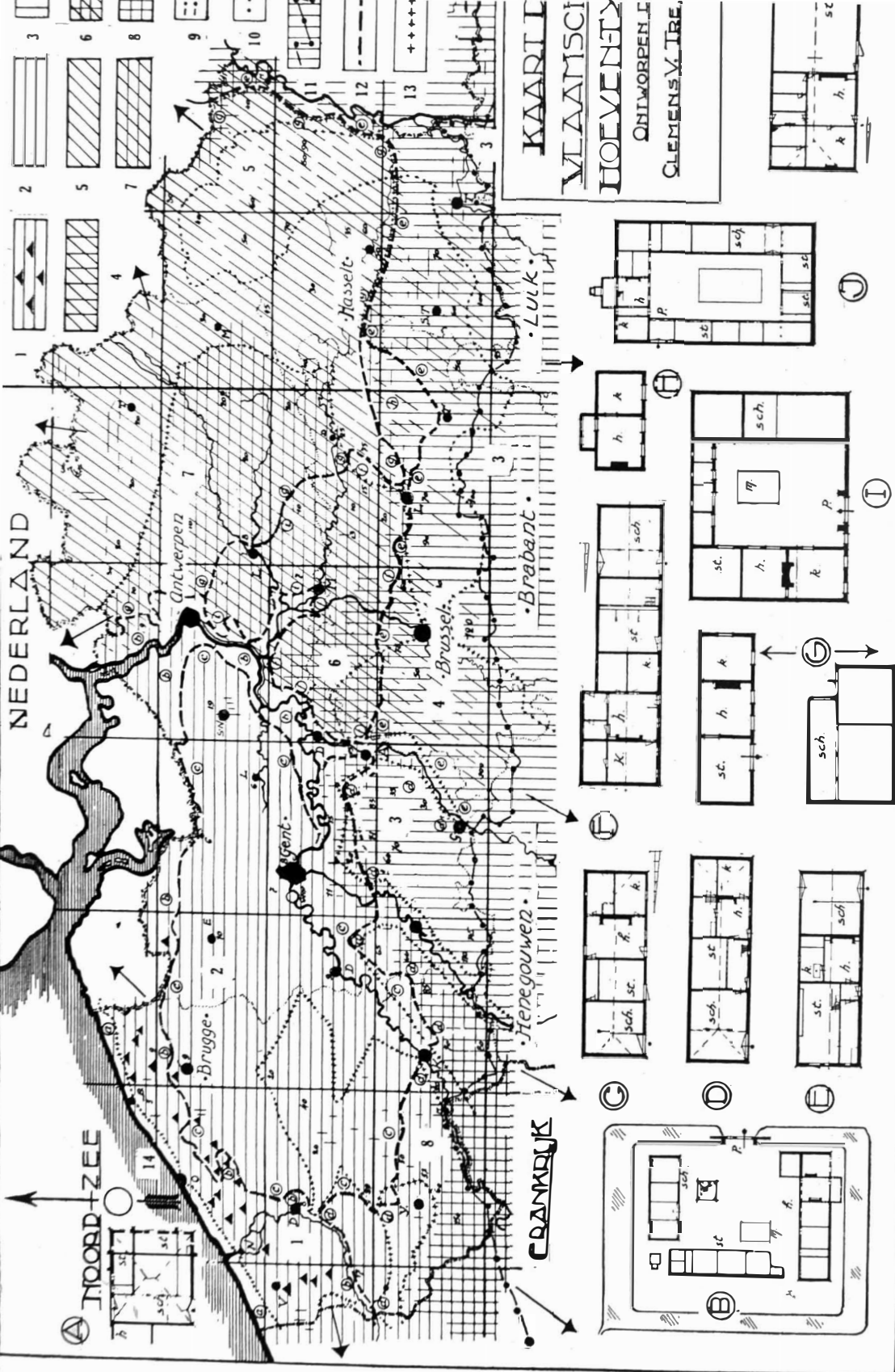

Fig. 17 Kaart der Vlaamsche Hoeven-typen.

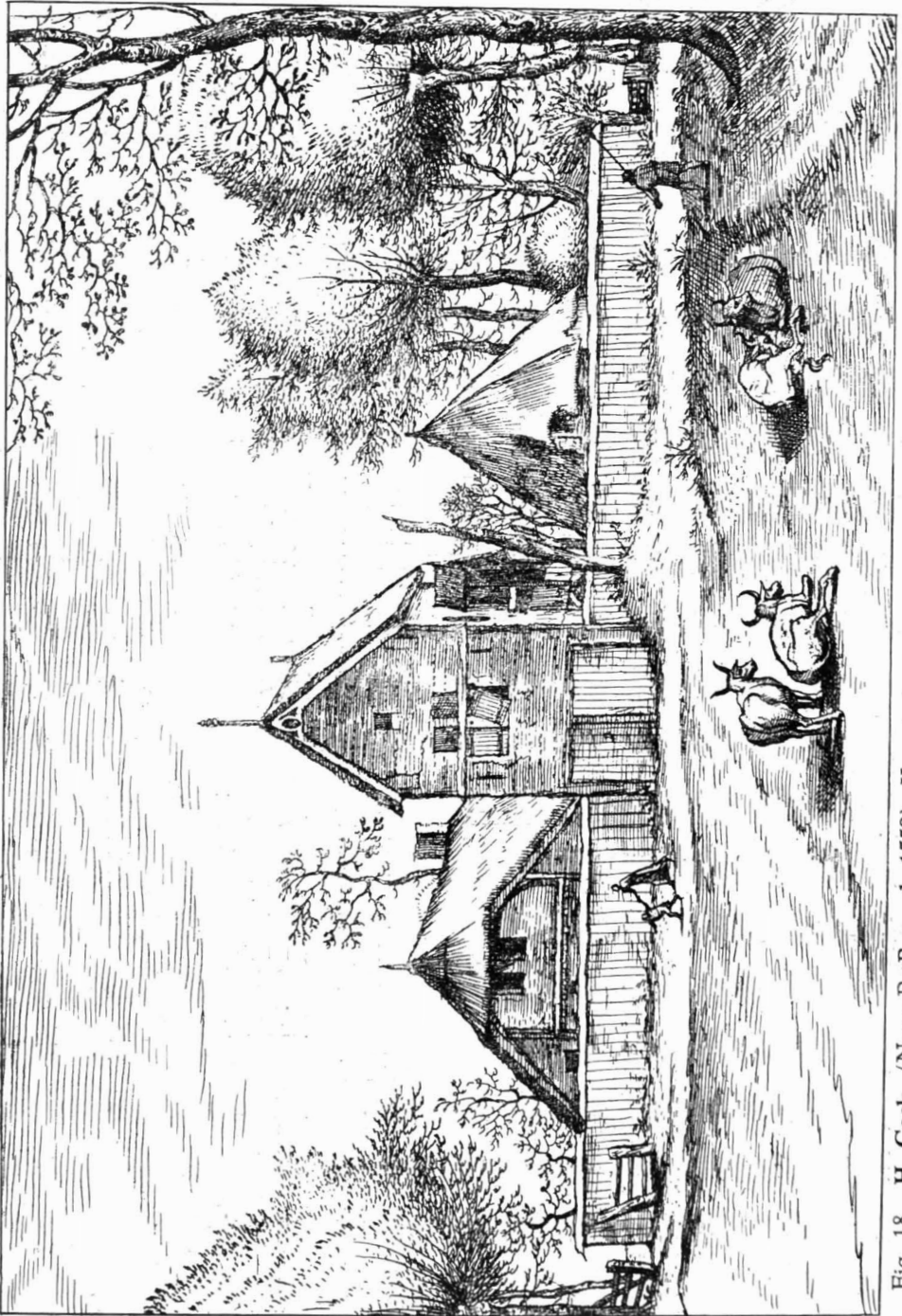

Fig. 18. H. Cock. (Naar P. Breugel, 1559). Kempische hoeve uit de XVIe eeuw.